

**OSALLISUUDEN ULOTTUVUUKSIA
KULTTUURIYMPÄRISTÖSSÄ**
**Lähiluvussa opetus- ja kulttuuriministeriön sekä
ympäristöministeriön kulttuuriympäristöstrategia**

Laura Koivu
Maisterintutkielma
Kulttuuriympäristön tutkimus
Musiikin, taiteen ja kulttuurin-
tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitos
Tekijä Laura Koivu	
Työn nimi Osallisuuden ulottuvuuksia kulttuuriympäristössä. Lähiluvussa opetus- ja kulttuuriministeriön sekä ympäristöministeriön kulttuuriympäristöstrategia.	
Oppiaine Kulttuuriympäristön tutkimus	Työn laji Maisterin opinnäyte
Aika Lokakuu 2021	Sivumäärä 55
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämä tutkielma tarkastelee osallisuutta kulttuuriympäristössä. Kriittisen tutkimusstrategian keinoin analysoidaan, minkälaisena osallisuus näyttäytyy ja minkälaisia osallisuuteen liittyviä ongelmia ja haasteita kulttuuriympäristötyön puitteissa esiintyy sekä pohditaan, kuinka osallisuutta alalla voisi paremmin huomioida. Tutkimuskysymys kuuluu: mitä on osallisuus ja kuuluminen kulttuuriympäristössä? Aineistona toimii opetus- ja kulttuuriministeriön ja ympäristöministeriön julkaisema Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020 (2014) sekä kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma (2015), joiden pohjalta analysoidaan, minkälaisena osallisuus näyttäytyy kulttuuriympäristöstrategiassa, minkälaista käsitystä osallisuudesta ja minkälaisia osallisuuden mahdollisuuksia strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma luovat. Aineistoa analysoidaan lähiluvun ja sisällönanalyysin sekä siihen liittyvän teemoittelun menetelmillä. Sekä osallisuuden, että kulttuuriympäristöjen suhteen keskeisiksi yhdistäviksi teemoiksi muodostetaan kulttuurinen kestävyys ja kulttuuriympäristökasvatus, toimijuus ja ympäristösuhde sekä identiteetti, kuuluminen ja valta. Tutkimustuloksena rakennetaan jäsenyys osallisuudesta kulttuuriympäristöissä, joka kokoaa teemat yhteen, kytkee ne toisiinsa sekä laajempaan teoriataustaan.</p> <p>Tutkielma tuloksineen on ajankohtainen niin kestävästä kehitystä ja kulttuurista kestävyyttä ajatellen kuin yhteydestään keskusteluun osallisuudesta kulttuurin alalla. Osallisuuden kokemus ja kuulumisen tunne ovat tärkeitä yksilöiden hyvinvoinnille. Laajemmasta yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna yksilöiden hyvinvointi on keskeistä kestävästä kehityksen ja siihen nivoutuvan kulttuurisen kestävyuden toteutumiselle. Kulttuuriympäristöjen ja kulttuuriperinnön suojeleminen on mahdollista vain osallisuuden ja kuulumisen kokemusten synnyttämän motivaation, suojelunhalun, myötä.</p> <p>Jäsenyys osallisuudesta helpottaa kokonaisuuden hahmottamista ja toimii esimerkiksi kulttuuriympäristökasvatuksen toimintojen sekä kulttuurisesti kestävien valintojen perustelussa. Syntynyt jäsenyys osallisuudesta osoittaa, kuinka osallisuutta voidaan huomioida kulttuuriympäristötyön puitteissa toiminnan eri tasoilla ja kuinka tehdyt valinnat ja päätökset vaikuttavat kasautuvasti yksilötason osallisuuden ja kuulumisen kokemukseen.</p>	
Asiasanat Kulttuuriympäristö, osallisuus, kuuluminen, kulttuurinen kestävyys	
Säilytyspaikka	
Muita tietoja	

TAULUKOT

Taulukko 1. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelman teemat ja tavoitteet.....	14
Taulukko 2. Osallisuuden tasot Terveysten- ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan.....	22
Taulukko 3. Teemat ja toimenpiteet osallisuuden tasoille jäsennettyinä.	26
Taulukko 4. Osallisuus kulttuuriympäristössä.	44

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	TUTKIMUSASETELMA	9
2.1	Tieteenfilosofiset lähtökohdat ja näkökulma	9
2.2	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	10
2.3	Tutkimusmenetelmät.....	10
2.4	Aineisto.....	11
2.4.1	Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020	12
2.4.2	Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma	13
2.5	Teoreettinen viitekehys ja aikaisempi tutkimus	15
2.5.1	Kulttuuriympäristön ulottuvuudet ja määrittely	15
2.5.2	Ympäristösuhde ja kulttuurinen kestävyys.....	17
2.5.3	Osallisuus ja valta.....	19
3	OSALLISUUDEN ANALYYSI KULTTUURIYMPÄRISTÖSTRATEGIASSA	25
3.1	Valta.....	27
3.2	Kulttuurinen kestävyys ja kasvatus.....	33
3.3	Toimijuus ja ympäristösuhde	38
3.4	Kuuluminen ja identiteetit	40
4	JOHTOPÄÄTÖKSET - OSALLISUUS KULTTUURIYMPÄRISTÖSSÄ	43
5	POHDINTA.....	49
	LÄHTEET	53

1 JOHDANTO

Osallisuuden ja osattomuuden sekä kuulumisen ja kuulumattomuuden kokemukset jäsentävät ihmisen suhdetta ympäristöönsä. Ne muodostavat pohjan kestäväälle kehitykselle ja siihen liittyvälle kulttuuriselle kestävyydelle. Osallisuutta ja kuulumisen kokemusta ei varsinaisesti ole tutkittu kulttuuriympäristöalalla. Taiteen ja kulttuurin vaikutuksia osallisuuden ja kuulumisen kokemuksiin puolestaan on tutkittu paljon. Tässä tutkielmassa tarkastellaan, kuinka tietoa osallisuudesta voidaan soveltaa kulttuuriympäristöalalla.

Tutkielmassa hahmotellaan raameja ja luodaan jäsenystä sille, mitä osallisuus kulttuuriympäristöissä on, mitä osallisuus tässä yhteydessä ylipäätään voisi olla sekä kuinka osallisuutta alalla voisi paremmin huomioida. Tutkimusstrategia on kriittinen. Aineiston analyysissä arvioidaan ja tarkastellaan lähiluvun ja sisällönanalyysin keinoin opetus- ja kulttuuriministeriön ja ympäristöministeriön julkaisemassa Kulttuuriympäristöstrategiassa 2014-2020 (2014) sekä kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmassa (2015) määritetyjä tavoitteita ja toimenpiteitä osallisuuden näkökulmasta. Tutkimustehtävänä on selvittää, mitä ovat osallisuus ja kuuluminen kulttuuriympäristössä ja muodostaa jäsenyys osallisuudesta kulttuuriympäristössä. Tutkimuskysymyksiä ovat: minkälaisena osallisuus näyttäytyy kulttuuriympäristöstrategiassa, minkälaista käsitystä osallisuudesta ja minkälaisia osallisuuden mahdollisuuksia ja haasteita strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma luovat, minkälaisia osallisuuteen vaikuttavia valtarakenteita ja -asetelmia kulttuuriympäristöalalla strategian pohjalta on hahmotettavissa ja kuinka niitä voitaisiin purkaa.

Aineiston analyysissä osallisuutta jäsennellään Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen jaottelun mukaisesti. Osallisuutta tarkastellaan siis yksilön, yhteisön, yhteiskunnan ja politiikan tasoilla. Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu pääasiassa kotimaisesta kulttuuriympäristöalan tutkimuksesta sekä osallisuuteen kytkeytyvästä yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta. Kulttuuriympäristöalalla

tyypillistä on monitieteinen lähestymistapa, ja tässäkin tutkielmassa yhdistyvät sekä kulttuurintutkimuksellinen että sosiologinen näkökulma. Tutkimusmenetelmänä toimivan sisällönanalyysin keinoin teemoitellaan aineistosta esiin nousevia keskeisiä aiheita ja yhdistellään niitä kulttuuriympäristöön ja osallisuuteen liittyvään teoriaan yhtenäisen jäsenyyksen luomiseksi. Tutkimustehtävän kannalta keskeisiksi teemoiksi muodostuivat kuuluminen, valta ja toimijuus sekä ympäristösuhde, kulttuuri-identiteetti ja kestävä kehitys.

Kulttuuriympäristön tutkimuksessa kulttuuri käsitetään yleisesti laajassa merkityksessä kaiken taustalla vaikuttavana inhimillisen toiminnan kaikki muodot sisältävänä elämäntapojen ilmentymänä (Dessein ym. 2015, 21). Tällöin kulttuurin yhteys kestäväan kehitykseen ja esimerkiksi ympäristön suojeluun on ilmeinen. Osallisuus ja siihen lomittuva kuulumisen tunne ovat keskeisiä tekijöitä kulttuurista kestävyttä ajatellen. Ympäristöfilosofi Aldo Leopoldin (1999, 129) mukaan voimme olla ja toimia eettisesti vain suhteessa asioihin, jotka voimme nähdä, tuntea, ymmärtää ja joita voimme rakastaa. Leopoldin mukaan suojelu edellyttää kiintymystä ja rakkautta, joka perustuu kohteen tuntemiseen. Siksi onkin epäilyttävää ja suorastaan väärin, että päätöksiä tietyn kulttuuriympäristön kehittämisestä, suojelemisesta ja säilyttämisestä tekevät ihmiset, joita kyseinen ympäristö ei henkilökohtaisesti kosketa. Kulttuurin ja kulttuuriympäristön arvoa ei tule määritellä sen ulkopuolelta.

Osallisuus kulttuuriympäristöalalla merkitsee sitä, että ihmiset ja yhteisöt saavat itse osallistua kulttuurin ja kulttuuriympäristöjen arvon määrittelyyn sekä päätöksentekoon siitä, minkälaisia kulttuuriympäristöjä ja niihin kytkeytyviä toimintoja pyritään säilyttämään ja mitkä ympäristöt ansaitsevat tulla suojelluiksi. Arvot muodostuvat paikkoihin ja ilmiöihin liitettävien merkitysten myötä, ja tässä prosessissa myös tiedolla on keskeinen asemansa. Tällöin keskeiseksi muodostuu myös osallisuus kulttuuriympäristöjä koskevaan tietoon, tiedon tuotantoon sekä tiedon saavutettavuuteen. Kulttuuriseen kestävyteen pyrittäessä viestinnällä ja kasvatuksella on keskeinen rooli tiedon välittämisessä.

Osallisuus liittyy mitä suurimmassa määrin sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyden tavoitteluun. Valintoja ja ratkaisuja tehdessä tulee huomioida erilaiset ihmisryhmät tarpeineen, perinteineen ja tulevaisuuksineen. Katriina Siivonen kirjoittaa Turun yliopiston blogissa (2019), kuinka kestäväan kehityksen toteutuminen edellyttää laajaa kulttuurin muutosta. Kulttuuri kaikenkattavana elämäntapojen muodostelmana rakentuu ihmisten tiedoista, taidoista ja maailmankuvasta, ja sen tulee muovautua kohti kestävämpiä arvoja, valintoja ja toimintoja. Kaikki lähtee ihmisten arjen toimista ja arvostuksista ja ulottuu talouteen, politiikkaan ja hallintoon. Jokaisella tasolla tarvitaan toisinajattelua ja -toimintaa. Siivosen mukaan ihmisen luontosuhde ja sen kulttuurinen määrittäminen on yksi keskeinen tekijä ekologisen kestävyden kannalta. Siivosen näkemystä mukailen myös Emilia Rönkkö kirjoittaa

väitöskirjassaan (2012, 185-186), kuinka ihmisen elämälleen ja ympäristölleen antamat merkitykset ja arvot luovat meille selityksen maailmasta ja olemassaolosta. Arvot taas ohjaavat toimintaamme, ja niiden myötä rakentuu perusta ympäristöön kohdistuville valinnoillemme ja toimillemme.

Vanhan maailman luontosuhde perustui käsitykseen luonnosta uhkana ja muodosti käsityksen ihmisestä ja luonnosta toisilleen vastakkaisina. Oli tarve esittää ihminen luonnon hallitsijana, jonka myötä syntyi myös käsitys luonnosta ihmisen resurssina, loppumattomana raaka-aineverastona. (Ockenström 2016) Jotta kestävä kehitys olisi mahdollista, ihminen ja kulttuuri tulisi ymmärtää osana luontoa ja sen kantokykyä. Huomiota tulisi kiinnittää siis siihen, minkälaisia luontosuhteita kulttuurimme tukee (Siivonen 2019). Kulttuuri ja sen muutokset voidaan nähdä kestävän kehityksen edellytyksenä ja sen ainoana mahdollistajana (Dessein ym. 2015, 8). Muutosten tekeminen arkisissa valinnoissa edellyttää, että näemme ja koemme sen arkielämässämme merkitykselliseksi, kuten Leopold (1999) eettisen toiminnan edellytyksiä määritteli. Onkin ensiarvoisen tärkeää, että ihmisillä on tunne kuulumisesta, osallisuudesta ja mahdollisuudesta itse vaikuttaa omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. Siivosen (2019) mukaan taloudellisen ja sosiaalisen turvan on todettu olevan ekologisesti kestävän kehityksen edellytyksenä. Taiteen ja kulttuuriperinnön nähdään tukevan alueiden identiteettiä ja sitä kautta ihmisten hyvinvointia sekä edistävän taloutta. Tämä todetaan myös tämän tutkimuksen aineistona toimivassa kulttuuriympäristöstrategiassa (OKM & YM 2014, 8).

Tutkimusaihe on ajankohtaisuudessaan tärkeä sekä kestävä kehitystä ajatellen että yhteydestään vallalla olevaan keskusteluun suomalaisen kulttuurin inklusiivisuudesta: kuinka erilaiset ihmisryhmät ja etenkin vähemmistöt näkyvät ja huomioidaan suomalaisen kulttuurin kentällä, kuten kulttuuri-instituutioissa, näyttelyissä, viestinnässä tai henkilökunnassa. Tästä lähtökohdasta mielenkiintoni suuntautuukin siihen, minkälaisia valtarakenteita kulttuuriympäristöalalla vallitsee. Kuka päättää, mikä on merkittävää kulttuuriympäristöä ja mihin arvomaailmaan, ihmiskuvaan ja tieteenfilosofiin taustaoletuksiin päätökset perustuvat; minkälaisia toimenpiteitä tehdään, kuka niitä tekee ja minkälaiset organisaatorakenteet taustalla vaikuttavat?

Tutkimusaineistona opetus- ja kulttuuriministeriön sekä ympäristöministeriön ohjauksessa laadittu Kulttuuriympäristöstrategia 2014-2020 (2014) tarjoaa mahdollisuuden tarkastella myös sitä, kuka päättää kulttuuriympäristöalalla, minkälainen arvomaailma, ihmiskuva ja käsitys osallisuudesta virallisten toimintaohjelmien, strategioiden ja päätösten myötä muodostuu ja mitä oletuksia niiden taustalta paljastuu. Lähestymistapani on kriittinen, mutta toivoakseni tilaa luova ja osallisuutta edistävä hahmotellessaan rakenteita osallisuuden huomioimiseen ja inklusiivisuuteen kulttuuriympäristöalalla.

Osallisuudella ja kuulumisella on merkitystä sekä yksilöiden hyvinvoinnille että laajemmin yhteiskunnallisesta näkökulmasta etenkin kestävän kehityksen ja siihen nivoutuvan kulttuurisen kestävyuden takia. Kulttuuriympäristön suojelu edellyttää halun lisäksi myös motivaatiota. Tämä motivaatio nousee nähdäkseen nimenomaan osallisuuden ja kuulumisen tunteiden myötä. Siitä tunteesta, että tämä paikka, ympäristö tai kohde on minulle tärkeä ja merkityksellinen.

Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmassa 2014-2020 (2015, 6) kuvataan yhdeksi päätavoitteeksi kestävän kehityksen ja siihen sisältyvien ekologisten, taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen arvojen tukeminen. Tämän esitetään toteutuvan kulttuuriympäristön vastuullisella kehittämisellä ja hoidolla. Tutkimusaineistona toimivassa Kulttuuriympäristöstrategiassa 2014-2020 osallisuuskysymykset nivoutuvat yhteen kulttuuriympäristötyön kanssa muun muassa siten, että jokaisella katsotaan olevan yhtäläinen vastuu omaan elinpiiriin kuuluvan ympäristön hoidosta. Samoin jokaisella katsotaan olevan oikeus hyvään kulttuuriympäristöön. Hyvän kulttuuriympäristön mielletään vahvistavan ihmisten suhdetta elinympäristöönsä sekä auttavan ymmärtämään nykyisyyttä ja rakentamaan tulevaisuutta. (OKM & YM 2015, 8.) Osallisuus- ja saavutettavuuskysymykset ovat yksi henkilökohtaisesti kiinnostavimpia teemoja kulttuurin ja taiteen saralla. Myös opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripolitiikan strategia 2025 (2017, 16) on asettanut osallisuuden ja osallistumisen kulttuuriin sekä kulttuuristen oikeuksien toteutumisen strategian keskeiseksi tavoitteeksi.

Tutkielma jakautuu neljään päälukuun. Luvussa 2 käsitellään tutkimusasetelmaa, eli kuvataan tutkimustehtävä, tutkimuskysymykset, menetelmät sekä aineisto, esitellään tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja aiheeseen liittyvää aiempaa tutkimusta. Luku 3 muodostuu aineiston analyysistä, eli luvussa keskitytään aineiston lähilukuun ja teemoitteluun sekä teemojen jäsentelyyn osallisuuden tasoille. Luvussa 4 esitellään johtopäätökset, eli analyysin tuloksista ja teoriataustan yhteyksistä luodaan yhteenvetoa, esitellään analyysin perusteella muodostettu jäsenitys osallisuudesta ja tarkastellaan aihetta kokonaisuutena, yhteydessä teoriataustaan ja aiempaan tutkimukseen. Tutkielman päättää luku 5, eli pohdinta, jossa tarkastellaan tutkielman kirjoittamisen prosessia ja sen myötä heränneitä tutkielman aiheeseen liittyviä huomioita.

2 TUTKIMUSASETELMA

Tämä tutkielma tarkastelee, minkälaisena osallisuus näyttäytyy Kulttuuriympäristöstrategiassa 2014–2020 (2014) ja Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmassa 2014–2020 (2015). Koska osallisuutta ei kulttuuriympäristöalalla ole juurikaan tutkittu, pyrkimyksenä on osallisuuden ilmiön ymmärtäminen kulttuuriympäristöalan kontekstissa ja jäsenllyn teorian muodostaminen. Tässä luvussa kuvataan tutkimustehtävää, aineistoa ja tutkimusmenetelmiä sekä tutkimuksen teoreettista viitekehystä ja siihen liittyvää aiempaa tutkimusta.

2.1 Tieteenfilosofiset lähtökohdat ja näkökulma

Tutkielma paikantuu kriittisen tutkimuksen piiriin, ja tieteenfilosofisena lähtökohtana toimii sosiaalinen konstruktionismi. Sosiaalinen konstruktionismi perustuu käsitykselle tiedon, todellisuuden ja sen ilmiöiden rakentumisesta kielellisesti sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena. Luonteenomaista tälle todellisuuden jäsentämisen lähtökohdalle on kriittisyys, käsitys tiedon ja sosiaalisen toiminnan yhteydestä ja tiedon rakentumisesta sosiaalisten prosessien myötä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Kieli rakentaa sosiaalista todellisuutta ja siten käsitystämme siitä, mikä on ylipäätään mahdollista. Tämän vuoksi on keskeistä, *mitä* ilmaistaan ja *miten* ilmaistaan. Lähtökohta tutkielmalle on aiheen teoreettinen tarkastelu. Kulttuuriympäristöä tarkastellaan yhteiskuntatieteellisestä ja sosiologisesta näkökulmasta toimintoina ja toisaalta arvojen ja etiikan näkökulmasta ympäristöä merkityksiä kantavana ja niitä luovana (Rönkkö 2012, 145). Oman sävöyksensä tutkimusotteelle antaa feministinen, erilaisia valtarakenteita tarkasteleva näkökulma ja asenne.

Tutkimusstrategiana toimiva kriittinen tutkimus tarkoittaa kyseenalaistavaa lähestymistapaa tutkimuksen kohteeseen. Pyrkimyksenä on luoda syvällisempi

katsaus tutkittavan aiheen rakenteisiin ja tarkastella siinä piileviä merkityksiä. (Lähdesmäki, Hurme, Koskimaa, Mikkola & Himberg 2009.) Kriittisille teorioille tyyppillistä on tiedon prosessien näkeminen kiinteässä yhteydessä historiallisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin käytäntöihin ja muutoksiin. Feministinen tutkimus purkaa sukupuolisen sarron lisäksi myös rodullista, etnistä, seksuaalista ja luokkasidonnaista alitusta, valtaa ja hierarkioita sekä näiden taustalla vaikuttavia normeja ja luonnollisina pidettyjä käsityksiä pyrkien muodostamaan uusia subjektiivisuuden mahdollisuuksia sekä kyseenalaistamaan nykyistä tieto-valta-järjestelmää osoittamalla tiedon ja vallan välisiä kytköksiä. (Liljeström 2004, 13.)

Kriittinen feministinen näkökulma kumpuaa tässä osallisuutta tarkastelevassa tutkielmassa valtarakennelmien tarkasteluun ja purkamiseen tähtäävästä tavoitteesta. Feministinen tutkimus painottaa sukupuolen tarkastelun lisäksi myös muita yksilön ominaisuuksia ja ihmisryhmien toimijuuteen vaikuttavia valtarakenteita. Periaatteena on myös klassisen tieteenkäsityksen haastaminen ja tutkijan omien lähtökohtien, oletusten ja poliittisten asenteiden esiin nostaminen. (Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 179–180.) Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan tarkastella minkään yksittäisten yksilön ominaisuuksien vaikutusta osallisuuteen, vaan pyritään kiinnittämään huomio yleisemmällä tasolla tutkimusaineistossa ilmeneviin valta-asetelmiin ja olettuksiin.

2.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkielman keskeinen pohdinnan aihe on osallisuus ja kuuluminen kulttuuriympäristöalalla. Tutkimustehtävänä on selvittää, mitä on osallisuus ja kuuluminen kulttuuriympäristössä. Tutkimuskysymyksiä ovat:

1. Minkälaisena osallisuus näyttäytyy kulttuuriympäristöstrategiassa?
2. Minkälaisia osallisuuteen vaikuttavia valtarakenteita ja -asetelmia kulttuuriympäristöalalla strategian mukaan on hahmotettavissa ja kuinka niitä voitaisiin purkaa?
3. Minkälaista toimijuutta strategia olettaa?

2.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkielma pohjautuu laadullisen ja kriittisen tutkimuksen strategiaan. Pyrkimyksenä on ymmärtää ja tulkita, mutta samalla kriittisesti tarkastella ja kyseenalaistaakin

aineistossa ilmeneviä sisältöjä. Sekä laadullisen että kriittisen tutkimuksen pyrkimyksenä on ymmärtää tutkimuksen kohteena olevan ilmiön ominaisuuksia, rakenteita ja merkityksiä. (Lähdesmäki ym. 2009.) Aineiston analyysimenetelminä käytetään lähilukua, sisällönanalyysia ja siihen liittyvää teemoittelua.

Tutkimusaineistoa analysoidaan teorialähtöisen sisällönanalyysin menetelmällä, mikä tarkoittaa aineistosta jäseneltävien teemojen johtamista tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Aineistoa analysoidaan tällöin etukäteen määritetyn teorian näkökulmasta. Tässä tutkielmassa teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla selvitetään sitä, minkälaisista tekijöistä osallisuus tutkimusaineistossa muodostuu. Analyysi suuntaa tarkastelun yleisemmältä politiikan tasolta yksilön tasolla konkretisoi-tuviin yksityiskohtiin deduktiivisen logiikan mukaisesti. (Silvasti 2014, 40–43.)

Teemoittelun avulla analysoitava aineisto pilkotaan ja ryhmitellään valittujen aihepiirien mukaisesti ja siitä etsitään teemoihin liittyviä ja niitä kuvaavia näkökulmia (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105–106). Analyysissä teemoittelun apuna käytetään Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen luokittelua osallisuudesta. Osallisuuden luokitteluun yhdistetään kulttuuriympäristöön liittyvästä teoriasta juonnettuja ja osallisuuteen linkittyviä teemoja. Esiin nousevien teemojen avulla pyritään luomaan jäsenystä siitä, mistä osallisuus kulttuuriympäristöissä muodostuu ja kuinka se käytännön toimintaa ohjaamaan luodussa kulttuuriympäristöstrategiassa ja sen toimeenpanosuunnitel-massa toteutuu. Analyysissä tutkimusaineistosta esiin nousevia teemoja verrataan ja tarkastellaan suhteessa osallisuudesta kirjoitettuun teoriaan: missä suhteessa esiin noussut teema on osallisuuteen, mitä teema tarkoittaa osallisuuden näkökulmasta, mahdollistaako aihe osallisuuden toteutumisen vai ei.

2.4 Aineisto

Tutkimusaineistona toimii opetus- ja kulttuuriministeriön sekä ympäristöministeriön *Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020* (2014) sekä strategiaan liittyvä *Kulttuuriympäristö yhteisenä voimanvarana. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014–2020* (2015). Aineiston valikoitumiseen vaikuttivat henkilökohtaiset pohdinnat val-lasta kulttuuriympäristöissä; mikä ohjaa kulttuuriympäristöalan työtä ja minkälainen hierarkia taustalla vaikuttaa, minkälaiset toiminnan mahdollisuudet yksilöllä on kulttuuriympäristöihin ja niiden arvostuksiin ja merkityksiin liittyen. Alun perin aineis-toksi kaavailtiin pelkkää kulttuuriympäristöstrategiaa. Heti aineiston analyysin alussa kävi kuitenkin ilmi kulttuuriympäristöstrategian luonne suhteellisen niukkana ja yleisluontoisena dokumenttina. Strategiateksti voidaankin nähdä omana tekstilaji-naan, joille on tyypillistä tietynlainen sanasto ja tietynlainen tapa sanoa asioita.

Strategiatekstiä koskevat normit määrittävät sen, että kyseessä on nimenomaan strategia eikä jokin muu tekstilaji. Strategiateksteille tyypillinen rakenne muodostuu toimintaympäristön, eli strategian laadinnan lähtökohtien kuvauksesta, toimintaa ohjaavien perusajatusten ja arvojen, eli mission ja vision aukikirjoittamisesta, tavoitteiden, eli strategisten päämäärien esittelemisestä ja niiden keinojen kuvaamisesta, joilla päämääriin on tarkoitus päästä. Strategiatekstin kirjoittamista ohjeistavissa oppaissa todetaan muun muassa, että vision tuleekin olla harkitun epämääräinen, mutta sen tulee puhutella ja olla kytköksissä henkilöstön arvoihin, tai että visioon tulee sisältyä visioonäärisiä ja värikkäitä käsitteitä. Tyypillistä tälle tekstimuodolle on myös näennäinen ajattomuus ja epämääräinen tulevaisuus, jotka vahvistavat käsitystä siitä, että asiat varmasti tapahtuvat. (Sorsa, Pälli, Vaara & Peltola 2010, 18–20.) Strategialla on aina viestinnällisiä tavoitteita, kuten toiminnan ohjaaminen, sitouttaminen, opettavuus, imagon rakentaminen ja muutoksen aikaansaaminen. (Sorsa ym. 2010, 26.)

Tarkempi perehtyminen kulttuuriympäristöstrategian käytännön toimenpiteiden linjaamiseen muodostui siis tutkielman ja aineiston analyysin kannalta välttämättömäksi. Näin osallisuuden tarkastelu ja analysointi aineistosta mahdollistuu kattavammin ja konkreettisemmin. Aineisto laajeni siis varsinaisesta strategiadokumentaasta myös kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmaan.

2.4.1 Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020

Kulttuuriympäristöstrategian 2014–2020 laatimisesta päätettiin pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa. Valtioneuvoston periaatepäätös maaliskuussa 2014 määräsi opetus- ja kulttuuriministeriön sekä ympäristöministeriön asettaman työryhmän valmistelemaan kulttuuriympäristöstrategian vuosille 2014–2020. Strategian myötä tavoitteena oli luoda ” - - edellytykset kokonaisvaltaiselle kulttuuriympäristöpolitiikalle, jolla vahvistetaan kulttuuriympäristön arvoa ja suojelua sekä muutosten ja riskien hallintaa.” (OKM & YM 2014, 3.)

Kulttuuriympäristöstrategian 2014–2020 visio strategiakauden päättävälle vuodelle 2020 kuvaa kulttuuriympäristön ajassa elävänä, menestyksen mahdollisuuksia luovana ja arvostettuna hyvinvoinnin ja elinvoimanlähteenä. Vision saavuttamiseksi kulttuuriympäristöstrategiassa nimetään kolme vuoteen 2020 tähdännyttä päätavoitetta, joissa kulttuuriympäristö piirtyy monipuolisena voimavarana sekä kestävä kehityksen osatekijänä, mikä mahdollistuu hyvän hallinnon ja kokonaisvaltaisen kulttuuriympäristöpolitiikan myötä. (OKM & YM 2014, 6–7.) Strategiassa perustellaan sen laatimiseen johtaneita syitä ja toimenpiteiden tavoitteita. Toisin sanoen strategia avaa kulttuuriympäristön yhteiskunnallista merkitystä sekä arvoja.

Kulttuuriympäristöstrategia jakaa strategiset valinnat viiteen pääteemaan, joista osa on jaettu tavoitteiden asettamisen näkökulmasta omiksi alateemoiksi:

- Kulttuuriympäristö on voimavara
  - Kulttuuriympäristö tukee kestäväää kehitystä
  - Taloudelliset resurssit ovat riittävät ja oikein suunnatut
- Kulttuuriympäristölainsäädäntö ja sen soveltaminen on laadukasta
- Kulttuuriympäristön merkitys ja arvo tunnustetaan
  - Kulttuuriympäristön merkitys vahvistuu
  - Kulttuuriympäristökasvatus lisää ymmärrystä ja arvostusta
  - Kulttuuriympäristöalan koulutus ja tutkimus on laadukasta ja riittävää
- Yhteistyöstä voimaa
  - Hyvä hallinto, selkeä työnjako
  - Kansalaisten ja muiden toimijoiden välinen yhteistyö on tuloksellista
- Kulttuuriympäristötieto on riittävää ja laadukasta

Teemojen alle sijoittuvat puolestaan strategiassa määritetyt toimenpiteet, joita on yhteensä 20. Toimenpiteet ja niiden käytännön toimeenpanoon liittyvät konkreettiset toimet kuvataan tarkemmin erillisessä Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmassa 2014–2020.

2.4.2 Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma

Kulttuuriympäristöstrategian päälinjojen ja toimenpiteiden nimeämisen jälkeen prosessi jatkui varsinaisen kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelman laatimisella. Ympäristöministeriö asetti toimenpidesuunnitelmaa laatimaan työryhmän, johon kuului asiantuntijoita valtionhallinnosta sekä kulttuuriympäristö- ja kulttuuriperintöalan ammattilaisia. Työryhmässä jäseniä oli ympäristöministeriöstä, opetus- ja kulttuuriministeriöstä, maa- ja metsätalousministeriöstä, Uudenmaan ELY-keskuksesta, Suomen Kuntaliitosta, Suomen Kotiseutuliitosta, Museovirastosta ja Kulttuuriperintökasvatuksen seurasta. Lisäksi asiantuntijoina ovat toimineet Jyväskylän ja Turun yliopistojen kulttuuriympäristön ja kulttuuriperinnön koulutusten professorit sekä Metsähallituksen ja liikenneviraston asiantuntijat. Toimenpidesuunnitelmassa tarkennetaan toimenpiteiden toteutustavat, vastuutahot, aikataulut ja niiden seuranta. (OKM & YM 2015, 3.)

Kulttuuriympäristöstrategian strategiset valinnat on jaettu teemoihin, joiden alle jäsenyivät erillisen opetus- ja kulttuuriministeriön ja ympäristöministeriön julkaiseman kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelman (2015) kuvaamat käytännön toimenpiteet. Toimenpiteitä on yhteensä kaksikymmentä ja ne on toimenpidesuunnitelmassa temaattisesti jaettu yhdeksän otsikon alle.

Taulukko 1. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelman teemat ja tavoitteet.

TEEMA	TOIMENPIDE
<i>Kulttuuriympäristö tukee kestäväää kehitystä</i>	1. Tuetaan ja kehitetään ratkaisuja, joilla kulttuuriympäristön hoidon ja kestäväen käytön avulla voidaan vaikuttaa ilmastonmuutoksen hillintään ja siihen sopeutumiseen. 2. Luodaan edellytyksiä tyhjilleen jäävien rakennusten ja ympäristöjen väliaikaiselle käytölle sekä rakennuskannan innovatiiviselle uusiokäytölle.
<i>Taloudelliset resurssit ovat riittävät ja oikein suunnatut</i>	3. Tuetaan selvitys- ja tutkimustyötä kulttuuriympäristön taloudellisesta merkityksestä. 4. Vahvistetaan elinkeinoelämän ja julkisen sektorin välistä yhteistyötä kulttuuriympäristöasioissa. 5. Kehitetään kulttuuriympäristön hyvää hoitoa tukevia taloudellisia kannustimia ja avustusmenettelyjä.
<i>Kulttuuriympäristölainsäädäntö ja sen soveltaminen on laadukasta</i>	6. Turvataan kulttuuriympäristöjen arvot eri kaavatasoilla 7. Kulttuuriympäristön vaaliminen integroidaan kattavasti maakunta- ja paikallistason kehittämiseen (strategiat, suunnitelmat, ohjelmat). 8. Laaditaan kulttuuriympäristöön liittyvien säännösten kokonaisarviointi ja uudistetaan tarvittaessa lainsäädäntöä.
<i>Kulttuuriympäristön merkitys vahvistuu</i>	9. Lisätään tietoa nuoresta eli 1900-luvun puolivälin jälkeen syntyneestä kulttuuriympäristöstä suojelun, tutkimuksen, restauroinnin ja käytön tarpeisiin sekä kehitetään sen arvot säilyttäviä korjausmenetelmiä. 10. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaita, valtion ja kuntien omistamia rakennuksia, kulttuurimaisemia ja arkeologista kulttuuriperintöä vaalitaan ja hoidetaan niin, että ne välittävät tietoa vastuullisesta ja suunnitelmallisesta omistajuudesta.
<i>Kulttuuriympäristökasvatusta lisää ymmärrystä ja arvostusta</i>	11. Kehitetään monimuotoista kulttuuriympäristökasvatusta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja vapaassa sivistystyössä sekä museoissa.
<i>Kulttuuriympäristöalan koulutus ja tutkimus on laadukasta ja riittävää</i>	12. Vahvistetaan kulttuuriympäristölähtöistä perustutkintoon tähtäävää ja asiantuntijoiden täydennyskoulutusta. 13. Tuetaan yliopistoissa ja muissa tutkimuslaitoksissa tehtävää soveltavaa kulttuuriympäristötutkimusta sekä siihen liittyvää yhteistyötä sektoritutkimuslaitosten ja viranomaisten kanssa.
<i>Hyvä hallinto ja selkeä työnjako</i>	14. Kukin ministeriö pyrkii omalla hallinnonalallaan edistämään kulttuuriympäristöstrategian tavoitteita ja niiden toteuttamista. 15. Selkiytetään valtionhallinnon sisäistä sekä valtionhallinnon, maakuntamuseoiden ja maakuntien liittojen välistä työnjakoa ja yhteistyötä kulttuuriympäristöasioissa. Arvioidaan kulttuuriympäristön viranomaispalveluiden alueellinen saatavuus eri puolilla maata. 16. Saamelaisalueen kulttuuriympäristötyön toiminta vakiinnutetaan.
<i>Kansalaisten ja muiden toimijoiden välinen yhteistyö on tuloksellista</i>	17. Lisätään julkisen hallinnon, kansalaisten ja elinkeinoelämän toimijoiden välistä vuoropuhelua kulttuuriympäristöä koskeissa asioissa ja vahvistetaan siten eri tahojen keskinäistä ymmärrystä. 18. Valmistellaan Suomen liittyminen Euroopan neuvoston Faron puiteyleissopimukseen.
<i>Kulttuuriympäristötieto on riittävää ja laadukasta</i>	19. Lisätään kulttuuriympäristöä koskevan tiedon yhteen toimivuutta, saatavuutta, kattavuutta ja käytettävyyttä niin, että kansalaiset saavat helposti haluamaansa tietoa kulttuuriympäristöstä ja että tieto vastaa myös elinkeinoelämän tarpeisiin. Nopeutetaan kulttuuriympäristöä koskevan tiedon digitalisointia. 20. Yhdistetään valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaiset kulttuuriympäristön inventoinnit yhtenäiseksi valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen inventoinniksi, jota täydennetään tarvittavin osin erityisesti arkeologisen kulttuuriperinnön, kaupunkimaisemien ja perinnebiotooppien osalta.

Teemat liittyvät kestäväan kehitykseen, taloudellisiin resursseihin, lainsäädäntöön, kulttuuriympäristökasvatukseen ja alan koulutukseen, kulttuuriympäristön merkitykseen, hallintoon ja työnjakoon, yhteistyöhön sekä tietoon (ks. taulukko 1, sivu 14). Huomaa, että näitä tutkimusaineistossa ilmeneviä teemoja ei tule sekoittaa aineiston analyysimenetelmänä käytetyn teemoittelun puitteissa muodostettuihin teemoihin, joihin perehdytään tarkemmin luvussa 3 Osallisuuden analyysi kulttuuriympäristöstrategiassa.

2.5 Teoreettinen viitekehys ja aikaisempi tutkimus

Tässä luvussa kuvataan tutkielman kannalta keskeisiä käsitteitä ja teorioita sekä tarkastellaan, minkälaista kulttuuriympäristöihin linkittyvää tutkimusta kyseisistä aiheista on aikaisemmin tehty. Aluksi määritellään, mitä kulttuuriympäristöllä tämän tutkielman yhteydessä tarkoitetaan, kuinka sitä määritellään tutkielman kannalta keskeisissä yhteyksissä ja tutkimusaineistossa sekä millä tavalla sitä on muussa alan tutkimuksessa jäsenelty. Tutkielmassa, sen aineistossa ja analyysissa esiin nousevia keskeisiä käsitteitä ovat osallisuus, kuuluminen, toimijuus, kestävä kehitys ja kulttuurinen kestävyys, ympäristösuhde, kulttuuri-identiteetti ja kulttuuriset oikeudet. Merkittävään asemaan nousee myös kaikkien edellä mainittujen taustalla vaikuttava valtasuhteiden tarkastelu. Tutkimusaiheen kannalta olennaisia käsitteitä ovat myös osallisuuteen ja toimijuuteen linkittyvät inklusiivisuus, saavutettavuus sekä esteettömyys, jotka kaikki ovat osa osallisuutta ja osallistumismahdollisuuksia luovaa ajankohtaista keskustelukulttuuria.

2.5.1 Kulttuuriympäristön ulottuvuudet ja määrittely

Eri toimijat määrittelevät kulttuuriympäristöä erilaisista näkökulmista. Emilia Rönkkö määrittelee väitöskirjassaan (2012, 147) kulttuuriympäristön toiminnallisen prosessin tulokseksi, johon on sitoutunut inhimillisiä arvoja ja merkityksiä. Rönkkö jakaa kulttuuriympäristön rakennettuun ympäristöön, joka muodostaa kulttuuriympäristön tilallisen ja aineellisen ulottuvuuden, sekä sosiaaliseen ympäristöön, joka puolestaan muodostaa ajallisen ja aineettoman ulottuvuuden (2012, 153). Rönkön väitöstutkimus tarkastelee maaseudun kulttuuriympäristöjä ja kuinka maankäytön suunnittelun puitteissa tuotettuja kulttuuriympäristöselvityksiä ja niiden sisältämää tietoa voisi paremmin hyödyntää suunnittelussa. Rönkkö esittää kulttuuriympäristöön liitettyjen merkitysten ja arvojen rakentuvan diskursiivisesti sosiaalisen

toiminnan kautta ja kuvaa yleisesti käytössä olevan Museoviraston määritelmän kulttuuriympäristöstä pohjautuvan ihmisen vuorovaikutteiselle ympäristösuhteelle, jossa ” - - kulttuuriympäristö todellistuu vasta kun joku sen sellaiseksi (tietoisesti) määrittää.” (2012, 146.)

Satu Kähkönen tarkastelee (2015), minkälaisia käsityksiä kulttuuriympäristöstä alueellinen kulttuuriympäristöohjelmatyö tuottaa ja ylläpitää. Kähkönen analysoi artikkelissaan sitä, kuinka kulttuuriympäristöä on määritelty valtionhallinnon kulttuuriympäristöohjelmissa 1990-luvulta alkaen. Aineistona tutkimuksessa on käytetty rakennusperinnön hoidon kokeiluohjelmia vuosilta 1992–1993 ja Suomessa vuosina 1994–2013 laadittuja alueellisia kulttuuriympäristöohjelmia. Kähkönen määrittelee laajimman käsityksen kulttuuriympäristöstä artikkelissaan vastapariksi luonnonympäristölle. Toisin sanoen tämän käsityksen mukaan kulttuuriympäristöjä ovat kaikki ympäristöt, joihin ihminen on tavalla tai toisella vaikuttanut. Suppeamman hallinnollisen näkökulman mukaan kulttuuriympäristöiksi määrittyvät alueet, jotka viranomaisen on määritellyt kulttuuriperintöarvoiltaan erityisen arvokkaiksi kulttuuriperintökohteiksi. (Kähkönen 2015.)

Tämän tutkielman aineistona toimivassa Kulttuuriympäristöstrategiassa 2014–2020 kulttuuriympäristö määritellään seuraavasti:

” - - - kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan ihmisen toiminnasta tai ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntynyttä, erilaisia ja eri-ikäisiä elementtejä käsittävää kokonaisuutta – ihmisten päivittäistä ympäristöä. Osa siitä on suojeltu tai muuten määritelty erityisen arvokkaaksi. Kulttuuriympäristö sisältää myös aineettomia merkityksiä.” (OKM & YM 2014, 8.)

Kulttuuriympäristöstrategiassa kulttuuriympäristö siis määritellään ihmisen toiminnasta tai ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntyneeksi kokonaisuudeksi, ja siihen luetaan kuuluvaksi niin ihmisen arkiympäristöt kuin omina osa-alueinaan myös kulttuurimaisemat, rakennettu kulttuuriympäristö, eli niin rakennusperintö kuin arkeologinen kulttuuriperintökin. (OKM & YM 2014, 9.) Kulttuuriympäristö hahmottuu strategiassa monien osatekijöiden johdosta muuttuvana ja toisaalta mahdollisuuksia luovana. Muutostekijöinä kuvataan muun muassa ilmastonmuutos, globalisaatio ja elinkeinorakenteiden uudistuminen sekä väestörakenteen muutokset, liikenteen ja infrastruktuurin kehittyminen ja taloudellisten resurssien muutokset. (OKM & YM 2015, 10.)

Osallisuuden vaatimus liitetään kulttuuriympäristötyöhön lainsäädännön tasolla perustuslaissa (731/1999), jonka 20 §:n mukaan vastuu ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille ja julkisen vallan on turvattava jokaiselle mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon (OKM & YM 2014, 12). Kulttuuriympäristön kuvataan sisältävän myös aineettoman ulottuvuuden, mutta

kulttuuriympäristöstrategiassa painottuu käsitys kulttuuriympäristöstä lähinnä rakennettuna kulttuuriympäristönä sekä kulttuurimaisemana.

2.5.2 Ympäristösuhde ja kulttuurinen kestävyys

Ympäristösuhde muodostuu yhdeksi keskeisimmistä käsitteistä, kun kulttuuriympäristöjä tarkastellaan taidekasvatuksen näkökulmasta. Leena Rossin väitöstutkimus (2015) käsittelee yksilön ympäristösuhdetta. Väitöskirjansa tiivistelmässä Rossi määrittelee ympäristösuhteen käsitettä seuraavasti:

”Ympäristösuhde tarkoittaa kaikkea, mitä ihminen tekee ympäristössään, ympäristölleen ja ympäristönsä vaikutuksesta tai innoittamana. Se on sosiaalinen, historiallinen ja kulttuurinen ilmiö, joka kehittyy varhaislapsuudesta lähtien kodista käsin ja muotoutuu elämän loppuun asti.” (Rossi 2015.)

Ympäristösuhteeseen liittyvä keskeinen käsite on **paikka**. Rossin tutkimuksessa paikan merkityksellisyys korostuu, sillä suhde paikkaan muodostaa keskeisen osan ihmisen ympäristösuhteesta, Rossin sanoin: yksilön ympäristösuhde konkretisoituu paikoissa (Rossi 2015, 39). Käsite paikasta, niin sanottu *paikan taju* muodostuu ajan kuluessa, kun paikka säilyy muuttumattomana. Tämä muuttumattomuus ja pysyvyys yhdistyy ajatuksissamme eheyteen ja rinnastuu minuuteemme. Eheys ja kokonaisuus, tietynlainen pysyvyys kaiken nykymaailman muuttuvuuden keskellä, luo tunteen jatkuvuudesta, vaikka itse vanhenemme ja muutamme ajan saatossa. Paikka ja minuus ovat näin ollen läheisessä suhteessa toisiinsa, ja paikan pysyvyys lujittaa käsitystämme omasta pysyvyydestämme ja eheydestämme. (Tuan 2006, 15–20.) Paikalla on siis keskeinen merkitys käsityksellemme itsestä ja identiteettimme rakentumiselle.

”Vaikka ihmiset tekevät paikkojaan yksilöinä tietyissä toiminnoissa ja tiettyjen ihmisten kanssa, he luovat niitä aina myös kulttuurissa, yhteisössä ja ajassa. He tekevät niitä liikkumalla ja havainnoimalla, siis ruumiissaan. Merkitykset rakentuvat siis kulttuurisesti, sosiaalisesti, historiallisesti ja kokemuksellisesti. Tuanin mukaan paikat syntyvät arkisissa kokemuksissa eri aistien yhteistoiminnassa, mutta myös liike on tärkeä: paikan tuntu tallentuu lihaksiin ja luihin.” (Rossi 2015, 40.)

Identiteetti jäsentyy kulttuuri- ja yhteiskuntatieteissä keskeiseksi yhteisöön ja kulttuuriin kiinnittymisen ja kuulumisen osatekijäksi. Identiteetin rakentuminen on jatkuva kulttuurinen ja sosiaalinen vuorovaikutusprosessi, johon sisältyy erilaisia rajanvetoja itsen ja toisen välille. Kulttuurintutkija Stuart Hallin mukaan tulisikin puhua identifikaatiosta jatkuvana prosessina, jossa ihmiset kiinnittyvät erilaisiin kulttuurisesti rakentuneisiin identiteetteihin. Hallin mukaan identiteetin muodostamisen kannalta keskeistä on myös se, minkälaisia representaatioita erilaisista ihmisryhmistä

esitetään, sillä representaatioiden kautta luodaan rajoja ihmisten toimijuudelle ja erilaisten identiteettien mahdollisuuksille. (Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 237–239.)

”Identiteetin muodostuminen on tietynlaisessa ympäristössä tapahtuvaa toimintaa, aktiivisia tai annettuja valintoja. Se on erojen tekemistä itsen ja muiden välille, mutta se myös liittyy yksilön yhteisöihin, kansoihin ja paikkoihin.”
(Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 237.)

Identiteetissä voidaan nähdä kolme ulottuvuutta alkaen ihmisen fyysisestä olemassaolosta omana itsenään. Toinen ulottuvuus on kulttuurisessa ja sosiaalisessa kanssakäymisessä ilmenevä identiteetti. Kolmas ulottuvuus puolestaan on identiteetti tietoisena ja aktiivisena itsenä olemisena. Identiteettien muodostumisen kannalta keskeinen tekijä on edellä mainittu *paikka*, jolla on merkitystä kulttuurisen identifikaation prosessissa ja niin sanotun *paikkaisidentiteetin* muodostumisessa. Globaalissa maailmassa kulttuurinen identiteetti rakentuu laajempien vaikutteiden verkostossa, joskin paikallisella, alueellisella ja ajallisella sijoittumisella sekä maisemalla on merkityksensä ja vaikutuksensa. (Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 243–245.) Oman identiteetin ymmärrys on tärkeää myös muiden kulttuurien kohtaamisessa. Erilaisten vaikutteiden myötä kulttuuriset käytännöt muuttuvat, jolloin on tärkeää kyetä tunnistamaan se, minkä kulttuurissa tulisi kestää. (Soini 2013, 15–16.)

Kestävän kehityksen tavoite tuo mukanaan **kulttuurisen kestävyuden** ulottuvuuden, mikä on lähtökohtaisesti kulttuuriympäristöjen kehittämisen suhteen keskeisiä aiheita. Kulttuurinen näkökulma kestävän kehityksen politiikassa on nykyä-sityksen mukaan tärkeä, sillä paikallisten toimintatapojen ja luonto- tai ympäristösuh-teiden kulttuurisidonnaisuus vaikuttaa merkittävästi uusien toimintamallien juurrut-tamiseen paikalliseen arjen kulttuuriin. Pitkän tähtäimen muutokset vaativat syvä-listä toimintakulttuurin, arvojen ja merkitysten muutosta, jotta luonnon monimuotoi-suuden säilyttäminen sekä köyhyyden ja epätasa-arvoisuuden ehkäisy mahdollistuu. (Soini 2013, 15–16.) Kulttuurinen kestävyys nähdään siis keskeisenä tekijänä kestä-vässä kehityksessä. Kulttuurinen kestävyys nähdään merkittävänä elementtinä myös pohjoismaisessa kestävän kehityksen ohjelmassa, jossa kulttuuri linkittyy kestävään kehitykseen kulutustottumusten, elämäntapavalintojen ja luontosuhteen kautta. (Soini 2013, 14–15.) Kulttuuriperinnön säilyttäminen on keskeistä yhteisöllisen identi-teetin kehittymiselle ja kulttuurin elinvoimaisuus merkittävä tekijä kulttuurisen kes-tävyyden toteutumisessa. (Soini 2013, 19.) Marja Laine (2019) tarkastelee kulttuurisesti kestävänsä kasvatuksen määritelmiä ja koulutus- ja kehittämistarpeita ja kytkee kasva-tuksen merkityksen osaksi kestävänsä kehityksen tavoitteita ja kulttuurista kestävyyttä.

Opetus- kulttuuriministeriön ja ulkoministeriön asettama epävirallinen työryhmä on tarkastellut kulttuurin asemaa ja mahdollisuuksia kehitysyhteistyössä ja -politiikassa. Työryhmän koostamassa julkaisussa *Kulttuuri kehityspolitiikassa* -

Kulttuurin toimialat kestäväan kehityksen politiikassa (2010) kuvataan kulttuurisesti kestävää kehitystä seuraavasti:

"Kulttuurisesti kestävä kehitys mahdollistaa ihmisten vapaan henkisen toiminnan, eettisen kasvun sekä kulttuurien moninaisuuden säilymisen ja kehittymisen sukupolvesta toiseen. Kulttuurinen kestävyys edellyttää, että kehitys on sopuoinnussa yhteisön kulttuurin ja arvojen kanssa. Kulttuurisesti kestäväan kehityksen on rakennuttava kunkin kansan omalle kulttuuriperinnölle ja arvo maailmalle, jotta sillä olisi edellytykset jatkaa ja kehittyä." (OKM 2010, 11.)

Toisin sanoen kestäväan kehityksen tavoitteissa on kulttuurisen kestävyuden takaamiseksi huomioitava kansan, yhteisön ja yksilön **kulttuuriset oikeudet**. Kulttuurisia oikeuksia on tarkasteltu esimerkiksi *Kulttuuripolitiikan etiikka* -projektissa. Vuonna 2005 käynnistyneessä projektissa kartoitettiin kulttuuripolitiikan etiikkaa ja kulttuuristen oikeuksien eettisiä ulottuvuuksia sekä jäseneltiin suuntaviivoja kulttuuripolitiikan etiikan ja eettisen arvioinnin toteuttamiselle. Tutkimuksissa tarkasteltiin taiteen ja kulttuurin toimialoja, kulttuuriperintöä ja viestintää sekä kulttuuritoimialojen taloutta ja taiteen merkitystä hyvinvoinnille. Aineistoina toimivat erilaiset kulttuuripoliittiset ja kulttuuripolitiikkaan liittyvät dokumentit, kuten sopimukset, lainsäädäntö, hallitusohjelmat, strategiat ja normit sekä hallintokäytännöt. (Koivunen & Marsio 2006, 6.) Julkaisussa kuvataan reilun kulttuurin määritelmää seuraavasti:

"Reilu kulttuuri merkitsee ihmisten kulttuuristen oikeuksien toteutumista ja tasaveroista osallisuutta kulttuuriseen merkityksen antoon ikään, sukupuoleen, kielen, vammaisuuteen, vähemmistöasemaan, etniseen, uskonnolliseen tai kulttuuriseen taustaan katsomatta." (Koivunen & Marsio 2006, 17.)

Kulttuuristen oikeuksien todetaan kuuluvat ihmisoikeuksiin kansalaisyhteiskunnan, poliittisten ja taloudellisten oikeuksien ohella. Ne nähdään keskeisinä kansojen identiteetin, yhtenäisyyden, itsemääräämisoikeuden ja omanarvontunnon kannalta. (Koivunen & Marsio 2006, 18.)

2.5.3 Osallisuus ja valta

Osallisuutta on tutkittu paljon eri tieteenaloilla. Tässä tutkimuksessa osallisuutta jäsennetään Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteen laitoksen sosiaalipedagogiikan oppialan tutkimushankkeen raportissa (Rahikka-Räsänen & Ryytänen 2014) sekä Elina Nivalan ja Sanna Ryytänen artikkelissa (2013) julkaistun sosiaalipedagogisen osallisuuskäsityksen näkökulmasta. Osallisuutta ja osallistumista on tarkasteltu kulttuuritutkimuksessa monin tavoin. On tutkittu esimerkiksi kulttuuri- ja taidepalvelujen kävijämääriä ja kulttuurin saavutettavuutta, taide- ja kulttuuriorganisaatioiden

yleisörakennetta ja niin sanottua ei-kävijyyttä, kulttuuriosallistumisen vaikutuksia ja eri taidelajien osallistavaa käyttöä (Virolainen 2015, 53–54; 64; 67; 80; 82–83).

Museopedagogisen yhdistyksen Pedaali ry:n julkaisussa *Nuoret ja kulttuurinen osallisuus* (Kaitavuori & Miller 2007) esitellään erilaisia tapaustutkimuksia nuorten osallistamiseen tähtäävistä hankkeista sekä niiden päämääristä ja vaikutuksista niin itse nuoriin kuin toimintaa järjestävään taideinstituutioon ja sen muuhun yleisöön. Humanistisen ammattikorkeakoulun toteuttamassa *Vetovoimaa kulttuurikeskuksiin* -hankkeessa (2014–2015) tutkittiin pääkaupunkiseudun kulttuurikeskusten ”ei-kävijöitä” ja kartoitettiin keinoja ei-kävijöiden houkuttelemiseksi kulttuurikeskuksiin sekä vertailtiin uusia yleisöjen osallistamisen keinoja. Hankkeen ja sen tutkimusten tulosten pohjalta koottiin julkaisu *Ei-kävijästä osalliseksi – Osallistuminen, osallistaminen ja osallisuus kulttuurialalla* (Lindholm 2015).

Osallisuuden määrittely on jossain suhteessa vajavaista ja monitulkintaista. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehyistä rakentamassa* -julkaisussa (2017) osallisuutta kuvaillaan varsin kattavasti:

”Osallisuus on liittymistä (involvement), suhteissa olemista (relatedness), kuulumista (belonginess), yhteisyyttä (togetherness). Osallisuus on yhteensopivuutta (coherence) ja mukaan ottamista (inclusion). Se on osallistumista (participation) ja siihen liittyen vaikuttamista (representation) ja demokratiaa. Se on myös kaiken edellä mainitun järjestämistä ja johtamista (governance). Abstraktius ja monitahoisuus altistaa osallisuuden kielellisille kamppailuille, mutta samalla juuri niiden ansiosta se voi rakentaa hallinnonalat, oppiaineet ja metodologiat ylittävää ymmärrystä.” (Isola jne. 2017, 3.)

Osallisuuden käsitteen moniulotteisuus käy yllä olevasta lainauksesta havainnollisesti ilmi. Käsitteen määrittelyn haaste liittyy sen suhteellisen lyhyeen ja monitieteiseen historiaan suomenkielisessä keskustelussa. Aiheesta on alettu enenevässä määrin puhua vasta 2000-luvulle tultaessa. Kehityskulku juontaa juurensa 1970-luvulla alkaneesta kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseen pyrkivistä toimista. Tarve suoran vaikuttamisen ja osallistumisen mahdollisuudelle edustuksellisen demokratian rinnalle oli havaittu, ja suuremman kansalaistoiminnan keinojen kehittäminen nostettiin 1990-luvulla keskeiseksi tavoitteeksi aina hallitusohjelmassa myöten. (Nivala & Ryynänen 2013, 9–11.) Osallisuus kytkeytyy siis laajemmin kansalaiskasvatukseen.

Keskeistä kuitenkin on, että osallisuuden ja osallistumisen nähdään tarkoittavan eri asioita, vaikka käsitteet ovatkin osittain myös päällekkäisiä. *Osallistuminen ja osallisuus lähidemokratiassa* -tutkimusraportissa (2014) osallisuuden todetaan olevan ihmisen perusluonteen mukaista johonkin kuulumisen tunnetta ja toimimista yhteydessä toisiin ihmisiin, kun taas osallistuminen on toimintaa, joka saattaa edistää osallisuuden toteutumista. (Rahikka-Räsänen j& Ryynänen 2014, 10.) Osallisuus näyttäytyy usein tietynlaisena osallistumisena, mutta vain tietyt kriteerit täyttävää osallistumista

voidaan pitää osallisuutena. Osallisuutta voidaan määritellä toisaalta yhteiskunnallisen ja poliittisen aktiivisuuden ja kansalaisosallistumisen näkökulmasta tai yhteiskunnallisen ja sosiaalisen syrjäytymisen näkökulmasta. Keskeistä osallisuudessa on osallistujan oma tunne osallisuudesta; kuulumisesta ja kiinnittymisestä yhteisöön sekä vastuun ottaminen ja vaikutusvalta. (Nivala & Ryytänen 2013.)

Osallisuus ilmenee siis suhteena toisiin ihmisiin, yhteisöihin ja ympäristöön, joten osallisuutta voidaan hahmottaa suhteena kolmen ulottuvuuden avulla: Ihminen on osallinen yhteisössä, kun hän (1) on osa yhteisöä eli *kuuluu johonkin*, (2) toimii osana yhteisöä eli *osallistuu* ja (3) kokee olevansa osa yhteisöä eli *tuntee kuuluvansa* (Nivala & Ryytänen 2013, 26). Sosiaalipedagogisen näkemyksen mukaan osallisuudessa on siis kyse ihmisen ja yhteisön sekä ihmisen ja yhteiskunnan välisistä suhteista. Edellä mainittu tunne kuulumisesta yhteisöön on sosiaalipedagogisessa osallisuuskäsityksessä keskeisessä asemassa. Osallisuutta voidaan siis tarkastella sosiaalisen osallisuuden ja yhteiskuntaan kuulumisen näkökulmasta, jolloin kyseessä on syrjäytymisen ehkäisy ja köyhyyden torjuminen.

Toinen sosiaalipedagogiikan näkökulma osallisuuteen on yhteiskunnallinen ja poliittinen osallistuminen sekä aktiivinen kansalaisuus. Osallisuutta voidaan määritellä havainnollisemmin vastakäsitteiden kautta, jolloin osallisuuden katsotaan olevan muun muassa aktiivisuutta ja osallistumista, osansa saamista yhteiskunnan resursseista ja mahdollisuuksista, kiinnostusta ympäristöä kohtaan sekä halua vaikuttaa ympäristöönsä. Näiden määritteiden vastakohtiksi kuvaamaan sitä, mitä osallisuus ei ainakaan ole, muotoutuvat passiivisuus, välinpitämättömyys ja osattomuus sekä syrjäytyminen ja vieraantuminen. (Nivala & Ryytänen 2013, 18–20.)

Terveiden ja hyvinvoinninlaitos jaottelee osallisuuden yksilön, yhteisön, yhteiskunnan ja politiikan tasoille (ks. taulukko 2, sivu 22). Yksilön tasolla osallisuudessa on kyse kokemuksesta, joka syntyy yhteisöön kuulumisen tunteesta. Yhteisöjen tasolla osallisuus ilmenee arvostuksen, luottamuksen sekä vaikuttamismahdollisuuksien muodossa. Yhteiskunnan tasolla puolestaan on kyse henkilökohtaisten mahdollisuuksien ja oikeuksien toteutumisesta sekä ihmisten ja yhteisöjen välisestä vuorovaikutuksesta. Poliitiikan tasolla osallisuus liittyy toimenpiteisiin, joilla pyritään edesauttamaan ihmisten osallistumismahdollisuuksia ja siten osallisuutta yhteiskunnassa. Kaikilla tasoilla osallisuuden toteutumiseen ja edistämiseen vaikuttavat erilaiset yhteiskunnan rakenteet, palvelut ja toimijat, kuten koulut, työpaikat, järjestöt ja yhdistykset. Keskeiseksi osallisuuden edistämisen osalta kaikilla tasoilla muodostuu ihmisten oman toimijuuden tukeminen ja vahvistaminen, mihin yhteiskunnan rakenteiden ja kuntien palvelujen tulisi tähdätä. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2020.)

Kulttuuriympäristöjen kontekstissa osallisuuteen liittyvää selvitystä on tehty esimerkiksi *Kulttuuriympäristö ja kansalainen* -hankkeessa, jossa selvitettiin kolmannen sektorin kulttuuriympäristötoimijoiden työtä. Hankkeessa luotiin katsaus

kansalaistoiminnasta kulttuuriympäristöalalla, ja julkaistiin raportti *Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä. Tavoitteena hyvä elämä* (2017). Selvitystyö ja koko hanke oli kansalaisjärjestöjen panos kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanossa. (Hirvonen & Lohtander 2017, 4–5.)

Taulukko 2. Osallisuuden tasot Terveiden- ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan.

Yksilö	Kuulumisen tunne
Yhteisö	Arvostus, luottamus, vaikuttamismahdollisuudet
Yhteiskunta	Oikeuksien ja mahdollisuuksien toteutuminen, vuorovaikutus
Politiikka	Osallistumisen mahdollistavien päätösten ja toimenpiteiden linjaaminen

Osallisuus muodostuu johonkin **kuulumisen tunteesta** ja toimimisesta yhteydessä toisiin ihmisiin. Kuulumista voidaan tarkastella yksilön tasolla emotionaalisenä kiinnittymisenä ja identiteetin rakentumiseen vaikuttavana kokemuksena ja toisaalta *kuulumisen politiikkana*, joka liittyy poliittisiin yhteisön rakentamisen projekteihin. Kuulumisen ja kuulumisen politiikka ovat näin ollen kaksi eri asiaa, vaikkakin osittain myös päällekkäiset. Kuulumisen tai kuulumattomuus yksilön kokemuksina samoin kuin kuulumisen politiikka rakentavat yhteisöjen lisäksi tiloja marginalisoinnille ja osattomuuden kokemuksille (Hiltunen & Säaskilahti ym. 2019, 12–15).

Jyväskylän yliopiston Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksen monitieteisessä *Kuulumisen kulttuurit: kiinnittymisen affektiivisuus ja materiaalisuus* -tutkimushankkeessa (2015–2017) tutkittiin kuulumista osana yksilön identiteettiä ja kuulumisen merkitystä erilaisille ryhmille, yhteisöille ja kansakunnille. Osahankkeena toteutetun tutkimuksen pohjalta kirjoitetussa artikkelissa *Fluidity and flexibility of ‘belonging’: Uses of the concept in contemporary research* (Lahdesmäki ym. 2016) tarkastellaan, kuinka kuulumisen käsite on ymmärretty ja kuinka käsitettä on käytetty nykytutkimuksessa. Artikkelissa todetaan, että jo itse kuulumisen käsitteen käyttäminen on tapa korostaa sosiaalisten ja tilallisten kiinnittymisten muuttuvaa ja prosessinomaista luonnetta. Tuuli Lahdesmäki tarkastelee artikkelissaan *Taide, paikka ja kuulumisen politiikka EU:n Eurooppa-projektissa* (2019), kuinka paikka, estetiikka ja valta kietoutuvat

yhteen kuulumisen tuottamisen kanssa EU:n Eurooppa-projektissa, jossa taidetta ja taiteilijoita hyödyntämällä pyritään rakentamaan eurooppalaista identiteettiä (Lähdesmäki 2019, 151). Lähdesmäen mukaan EU:n kuulumisen politiikassa kulttuurinen ja poliittinen identiteetti lomittuvat yhteen ja eurooppalaisen identiteetin muodostavat näin ollen yhteinen kulttuurialue, kulttuuriperintö, menneisyys ja arvot. Esteettisyys, tilallisuus, visuaalisuus ja taide synnyttävät kuulumisen politiikkaan kokemuksellisen, emotionaalisen ja symbolisen ulottuvuuden. (Lähdesmäki 2019, 168–169.)

Kuulumisen käsite voidaan nähdä identiteetin käsitteen haastajana, korvaajana tai vähintäänkin käyttökelpoisempana ja kuvaavampana käsitteenä sen myötä, kun käsitys identiteetistä on muuntunut pysyvästä identiteetin käsityksestä ajassa eläväksi ja muuttuvaksi. (Lähdesmäki ym. 2016, 2–4.) Antti Vallius (2016) tarkastelee kuvan merkitystä tilallisen kuulumisen tutkimuksessa. Vallius kiinnittää huomion siihen, kuinka nykyisen kaltaisissa muuttuvissa ja monipuolistuvissa yhteiskunnissa ylipäätään on mahdollista kiinnittyä ja tuntea kuuluvansa ympäristöönsä. Tämä globalisoituvan maailman monimuotoisuus muodostaa haasteen myös eurooppalaisen identiteetin rakentamiselle, kun ”yhteisestä” menneisyydestä ammentaminen käykin mahdottomaksi, sillä monien asukkaiden kulttuuritaustat ovatkin jossain ihan muualla kuin eurooppalaisessa kulttuuriperinnössä. (Lähdesmäki 2019, 169.)

Osallisuuteen liittyvät keskeisesti kysymykset **vallasta** ja vallankäytöstä. Yhteiskuntatieteissä jaotellaan sosiaalinen valta yleisesti yksilön, yhteisöjen ja yhteiskunnan vuorovaikutussuhteisiin. Osallisuudessa onkin mitä suurimmassa määrin kyse sosiaalisista vuorovaikutussuhteista ja vallasta. Kun tarkastellaan ihmisten toimijuuden ja vallan suhdetta, voidaan erottaa kaksi vallan ulottuvuutta: tiedon ja toiminnan mahdollisuuksia tuottava *positiivinen valta* sekä hallinnan ja kontrollin *negatiivinen, rajoittava valta*. (Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 173.) Foucault’lle valta näyttäytyy ihmisten välisenä vuorovaikutuksellisenä toimintana, joten valtaa on läsnä kaikessa sosiaalisessa toiminnassa. Foucault keskittyy analysoimaan valtasuhteiden institutionaalisoituja muotoja, eli vakiintuneita käytäntöjä ja hallintaa, joiden tarkoituksena on ohjata ja muokata ihmisten toimintaa. (Tiisala 2010/2014.) Foucault’n mukaan diskurssit määrittävät tiedon luonteen ja rajaavat sen järkeväksi tai järjettömäksi, eli oikeaksi tiedoksi tai valheeksi. Samalla diskurssit luovat subjekteille mahdollisia asemia, jotka ovat joko alisteisia tai toimintakykyisiä ja näin ollen tuottavat ja rakentavat sosiaalista sekä kulttuurista todellisuutta. Valtarakenteiden voima onkin diskurssien toisteisuudessa, eli valta muodostuu anonyymiksi ja hajautuneeksi, mikä vaikeuttaa yksilön mahdollisuuksia hahmottaa valtarakenteita ja vaikuttaa niihin. (Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 175–176.)

Toimijuus ja valta liittyvät keskeisesti toisiinsa. Foucault’laisittain tarkasteltuna toimijuus on suhteellista ja muodostuu valtasuhteissa, joissa valta toisaalta rajoittaa ja toisaalta toimii resurssina, eli joko sortaa tai edistää toimintaa ja toimijuutta.

(Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 176.) Toimijuus muodostuu vuorovaikutuksessa sosiaalisessa kanssakäymisessä, eikä sitä voi tarkastella vain yksilön ominaisuutena, vaan yhteiskunnallisesti ja historiallisesti sekä diskursiivisesti muovautuvana ja tilannesidonaisena subjektiuden asemana. (Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 174.) Toimijuutta voidaan tarkastella sekä valtakeskeisestä että toimijakeskeisestä näkökulmasta, joista ensiksi mainittu katsoo diskursiivisen vallan esittävän jotkut aktiivisina toimijoina ja sivuuttavan toiset. Kieli nähdään toimintaa tuottavana ja toisaalta myös marginalisoivana tekijänä. Toimijakeskeisessä näkökulmassa puolestaan toimijuus merkitsee subjektin valinnan ja toisin tekemisen mahdollisuutta. Tällainen vahva ja intentionaalinen toimija pyrkii puuttumaan tapahtumiin ja vaikuttamaan ympäröivään maailmaan. (Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 177–178.) Yhteenvedonomaaisesti voidaan todeta, että toimijuus edellyttää osallisuuden kokemusta, joka puolestaan syntyy kuulumisen tunteen myötä. Ulkopuolelle tai marginaaliin sijoittuminen voidaan nähdä myös mahdollisuutena tarkastella ilmiöitä laajemmasta näkökulmasta käsin ja kyseenalaistaa vakiintuneita käytäntöjä. Näin ollen voidaan tiedostaa ulkopuolisuudessa piilevä voima, mahdollisuus toisenlaiseen subjektiuteen ja toimijuuteen. (YlätaPIO-Mäntylä ym. 2017, 145–146.)

3 OSALLISUUDEN ANALYYSI KULTTUURIYMPÄRISTÖ-STRATEGIASSA

Aineiston analyysin lähtökohtana toimi ajatus siitä, että kulttuuriympäristöstrategian kolme päätavoitetta – kulttuuriympäristöt merkittävänä voimavarana, kestävä kehitys ja kulttuuriympäristöalan hyvä hallinto – linkittyvät yhteen nimenomaan osallisuuden teeman kautta. Osallisuus kytkeytyy osaksi kaikkia tavoitteita ja toimii eräänlaisena punaisena lankana yhdistäen nämä kolme tavoitetta sekä niiden toteutumisen toisiinsa. Osallisuus toimii samalla sekä yhtenä tavoitteista että tavoitteiden toteutumisen edellytyksenä muodostaen itseään ruokkivan, positiivisen kehän – tai vaihtoehtoisesti negatiivisen, ulkopuolisuutta ylläpitävän mekanismin.

Tässä luvussa eritellään ja kuvataan aineiston analyysiä eli sitä, minkälaisia mainintoja ja käsityksiä osallisuudesta aineistossa esiintyy ja minkälaista kuvaa osallisuudesta aineistossa rakennetaan. Analyysin ydin muodostui aineistossa kuvattujen strategisten valintojen ja toimenpiteiden tarkastelusta ja sovittamisesta THL:n jäseneteleille osallisuuden tasoille. Aineistossa ilmeneviä kulttuuriympäristöön liittyviä keskeisiä teemoja – ympäristösuhdetta, identiteettiä ja kulttuurista kestävyyttä sekä kulttuuriympäristökasvatuksen merkitystä – tarkastellaan osallisuuden mahdollistavina osatekijöinä, joihin vaikuttavat erilaiset yhteiskunnalliset valtarakenteet sekä poliittiset linjaukset.

Analyysissä keskityttiin tarkastelemaan, kuinka osallisuus kulttuuriympäristöstrategiassa sekä sen toimeenpanosuunnitelmassa toteutuu, minkälainen käsitys osallisuudesta aineiston pohjalta muodostuu, keitä se koskee, mihin osallisuudella pyritään sekä mitä ongelmia kulttuuriympäristöstrategiasta ja sen toimeenpanosuunnitelmasta on löydettävissä osallisuuden näkökulmasta. Kulttuuriympäristöstrategian sekä sen toimeenpanosuunnitelman osalta tarkasteltiin ja analysoitiin, kuinka osallisuuteen liittyvää tietoa on mahdollista soveltaa kulttuuriympäristöalalla. Toisin sanoen analysoitiin ja luotiin katsausta siitä, kuinka osallisuutta voidaan tarkastella ja huomioida kulttuuriympäristöissä. Analyysi pohjautuu osallisuuteen liittyvän

teorian sekä kulttuuriympäristöön liittyvän teorian kautta muodostettuihin teemoihin, joita ovat valta, kulttuurinen kestävyys ja kasvatus, toimijuus ja ympäristösuhde sekä identiteetti ja kuuluminen.

Analyysin keskiössä olevat kulttuuriympäristöstrategian teemat ja toimenpiteet on esitelty edellä aineiston kuvauksen yhteydessä. Samoin osallisuuteen liittyvän teorian yhteydessä on esitelty THL:n jaottelu osallisuuden tasoista. Analyysin yhteydessä kulttuuriympäristöstrategian teemat ja toimenpiteet jaoteltiin THL:n jäsentämille osallisuuden tasoille ja tarkasteltiin niiden sisältöjä osallisuuden näkökulmasta (ks. taulukko 3, sivu 26). Jaottelussa lähdetään politiikan tasolta edeten yhteiskunnallisen ja yhteisöjen tasojen kautta yksilöön. THL:n osallisuuden jaottelussa lähtökohdina toimii yksilö. Analyysissä esiintyvä käänteinen järjestys osallisuuden tasojen suhteen muodostui siksi, että aineistona toimiva kulttuuriympäristöstrategia ja sen toimeenpanosuunnitelma ovat poliittisista lähtökohdista tehtyjä strategisia päätöksiä ja valintoja, jotka ohjaavat yhteiskunnallisia toimintoja sekä yhteisöjen käytännön toimintaa ja sen myötä vaikuttavat yksilöiden henkilökohtaiseen elämään. Taulukossa 3 on havainnollisesti nähtävissä tämä ylhäältä alaspäin valuva ja kertautuva vaikutus.

Taulukko 3. Teemat ja toimenpiteet osallisuuden tasoille jäsenettyinä.

OSALLISUUDEN TASO	ANALYYSIN TEEMA	KULTTUURIYMPÄRISTÖSTRATEGIAN TEEMAT JA TOIMENPITEET
Politiikka	Valta ja hallinta	<i>Taloudelliset resurssit ovat riittävät ja oikein suunnatut (toimenpiteet 3, 4 ja 5) Kulttuuriympäristölainsäädäntö ja sen soveltaminen on laadukasta (toimenpiteet 6, 7 ja 8) Hyvä hallinto ja selkeä työnjako (toimenpiteet 14, 15 ja 16)</i>
Yhteiskunta	Kulttuurinen kestävyys ja kasvatus	<i>Kulttuuriympäristö tukee kestävää kehitystä (toimenpiteet 1 ja 2) Kulttuuriympäristön merkitys vahvistuu (toimenpiteet 9 ja 10) Kulttuuriympäristökasvatus lisää ymmärrystä ja arvostusta (toimenpide 11) Kulttuuriympäristöalan koulutus ja tutkimus on laadukasta ja riittävää (toimenpiteet 12 ja 13)</i>
Yhteisö	Toimijuus ja ympäristösuhde	<i>Kansalaisten ja muiden toimijoiden välinen yhteistyö on tuloksellista (toimenpiteet 17 ja 18) Kulttuuriympäristötieto on riittävää ja laadukasta (toimenpiteet 19 ja 20)</i>
Yksilö	Identiteetti ja kuuluminen.	<i>Kulttuuriympäristö tukee kestävää kehitystä (toimenpiteet 1 ja 2) Kulttuuriympäristön merkitys vahvistuu (toimenpiteet 9 ja 10) Kulttuuriympäristökasvatus lisää ymmärrystä ja arvostusta (toimenpide 11) Kulttuuriympäristöalan koulutus ja tutkimus on laadukasta ja riittävää (toimenpiteet 12 ja 13) Kansalaisten ja muiden toimijoiden välinen yhteistyö on tuloksellista (toimenpiteet 17 ja 18) Kulttuuriympäristötieto on riittävää ja laadukasta (toimenpiteet 19 ja 20)</i>

Monet kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmassa kuvatuista toimenpiteistä ovat sovitettavissa useampiin osallisuuden tasoihin, ja poliittisten päätösten kasautuva vaikutus tuleekin havainnollisesti ilmi yksilön tasolle tultaessa. Näin ollen toimenpiteiden vaikutusta yksilöiden tasolla konkretisoituvaa osallisuuteen on havainnollisinta analysoida tämän yleisestä yksityiskohtiin suuntaavan tarkastelukulman kautta. Yhteiskuntatieteissä käytetty sosiaalisen vallan jaottelu yksilön, yhteisöjen ja yhteiskunnan vuorovaikutussuhteisiin noudattaa samaa luokittelua kuin THL:n osallisuuden tasojen jako. Analyysissä tarkasteltiin myös sitä, minkälaisia vallanmuotoja ja asetelmia eri tasoilla ja eri teemojen yhteydessä on tavoitteissa ja niiden rivien välissä luettavissa.

3.1 Valta

*”Perustuslain (731/1999) 20 §:n mukaan
vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta,
ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille.
Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle
oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa
elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.”
(OKM & YM 2014, 12.)*

Tutkimusaiheen kannalta keskeiset osallisuuden, kuulumisen ja toimijuuden käsitteet toivat analyttiseen tarkasteluun mukaan kysymykset vallasta ja vallankäytöstä. Poliitiikan taso kytkeytyy vallan teemaan, joskin valtaa käytetään kaikilla osallisuuden tasoilla hieman eri tavoin ja erilaisista lähtökohdista. Poliitiikan tasolla on paikallaan tarkastella, kuinka kulttuuriympäristöön liittyviä asioita linjataan ja toimenpiteistä päätetään valtionhallinnossa ja lainsäädännössä. Poliitiikan tasolle linkittyviä teemoja ja toimenpiteitä Kulttuuriympäristöstrategiassa ovat *Taloudelliset resurssit ovat riittävät ja oikein suunnatut* (toimenpiteet 3, 4 ja 5), *Kulttuuriympäristölainsäädäntö ja sen soveltaminen on laadukasta* (toimenpiteet 6, 7 ja 8) sekä *Hyvä hallinto ja selkeä työnjako* (toimenpiteet 14, 15 ja 16).

Hyvä hallinto ja selkeä työnjako kuvataan yhdeksi kulttuuriympäristöstrategian päätavoitteista (OKM & YM 2015, 6). Hallintoon ja sen työnjakoon kohdistuva tavoitela vuodelle 2020 on seuraava:

”Valtionhallinnon sisäinen työnjako ja vastuut kulttuuriympäristöasioissa ovat selkeitä ja kansalaisille ymmärrettäviä. Valtion, kuntien ja maakuntien liittojen

päätöksenteossa kulttuuriympäristön merkitys tunnustetaan ja otetaan huomioon. Asiantuntijapalveluiden laatu ja riittävyys on turvattu myös alueellisesti.”
(OKM & YM 2015, 18.)

Tavoitetilaan pääsemiseksi on määritetty seuraavat toimenpiteet:

- Toimenpide 14. *Kukin ministeriö pyrkii omalla hallinnonalallaan edistämään kulttuuriympäristöstrategian tavoitteita ja niiden toteuttamista.*
- Toimenpide 15. *Selkiytetään valtionhallinnon sisäistä sekä valtionhallinnon, maakuntamuseoiden ja maakuntien liittojen välistä työnjakoa ja yhteistyötä kulttuuriympäristöasioissa. Arvioidaan kulttuuriympäristön viranomaispalveluiden alueellinen saatavuus eri puolilla maata.*
- Toimenpide 16. *Saamelaisalueen kulttuuriympäristötyön toiminta vakiinnutetaan.*

Kulttuuriympäristöasiat kuuluvat useiden eri hallinnonalojen ja hallinnon tasojen tehtäviin. Ministeriöistä kulttuuriympäristöön liittyviä lainsäädäntö- ja kehittämistehtäviä on ympäristöministeriöllä, opetus- ja kulttuuriministeriöllä, maa- ja metsätalousministeriöllä, työ- ja elinkeinoministeriöllä sekä liikenne- ja viestintäministeriöllä. Museovirasto toimii valtion asiantuntijavirastona kulttuuriympäristöasioissa. Toimeenpanotehtäviä hoitaa muun muassa valtion aluehallinto. Myös muut viranomaiset, kuten hallintotuomioistuimet käsittelevät kulttuuriympäristöön liittyviä asioita.

Politiikan tasoa tarkastellessa muodostuu vaikutelma siitä, että kulttuuriympäristöjä koskeva työ on viranomaistyötä, jossa tavallisella kansalaisella ei ole kovin merkittävää roolia. Useille tahoille jakautuvat vastuut ja velvoitteet eivät useinkaan ole kansalaisille ja muille ruohonjuuritason toimijoille selkeitä. Tämän byrokraattisen kuvion tekeminen kansalaisille ymmärrettäväksi on vaativaa. Asiaa voi pohtia myös siltä kannalta, onko valtionhallintoa ylipäättäen mahdollista organisoida siten, että se olisi kansalaisille selkeä ja ymmärrettävä. Valtionhallinnossa toimiville itselleen on toki hyödyllistä, että vastuualueet ovat mahdollisimman selkeät ja eri hallinnonalojen yhteistyö ketterää. Se, millä tasolla esimerkiksi ylimääräisen byrokratian purkaminen on ylipäättäen mahdollista, edellyttää asianosaisten mahdollisuutta tarkastella toimintakulttuuriaan ja vakiintuneita työtapojaan toisin.

Tarkasteltaessa valtionhallinnon toimintaa ja sen ymmärrettävyyttä tavalliselle kansalaiselle nousee keskeiseksi huomio valta-asetelmasta, jossa vaikuttavat teoreettisen viitekehyksen yhteydessä kuvatut vallan ulottuvuudet eli tiedon ja toiminnan mahdollisuuksia tuottava *positiivinen valta* sekä hallinnan ja kontrollin *negatiivinen, rajoittava valta* (Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 173). Nämä vallan ulottuvuudet on helppo hahmottaa myös kulttuuriympäristöstrategian toimenpiteiden muodoissa, joista osassa korostuu kansalaisten aktivoimiseen ja tiedon lisäämiseen keskittyvät tavoitteet ja toisissa puolestaan hallintaan ja kontrolliin perustuvat tavoitteet. Jälkimmäinen negatiivinen ja rajoittava valta tulee esiin kirkkaimmin siinä, kuinka ohjaukset

selkeästi halutaan pitää valtionhallinnon ja viranomaisten käsissä. Samaan aikaan positiivisen vallan hengessä vastuuta kulttuuriympäristöjen hoidosta ja suojelusta halutaan luovuttaa kansalaisille.

Tavoitteen 14 toteuttamiseksi mainitaan muun muassa ministeriöt hallinnon-aloineen tietoa tuottavana tahona sekä kulttuuriympäristöjen brändääjinä. Tavoitteessa 15 puolestaan mainitaan viranomaispalvelujen saatavuudesta. Nämä tavoitteet ovat sidoksissa valtiojohtoiseen päätöksentekomalliin, jossa päätökset tapahtuvat ylhäältä alaspäin. Vastuuta käytännön toimista halutaan luovuttaa kansalaisille, mutta valta ja hallinta halutaan säilyttää ylätasolla. Tämä kuvio itsessään on edelleen ongelma yksilötasolla ja monimutkaistaa merkityksellisyyden tunteen muodostumista ja halua vaikuttaa kulttuuriympäristöjen hoitoon ja kehittämiseen. Vaikka lainsäädäntökin sanoo, että julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon (OKM & YM 2014, 12), jää tämä mahdollisuus helposti näennäiseksi ja teoreettiseksi, jos toimenpiteenä on vain byrokratian läpinäkyvyys. Vaikuttamisen prosessin selkeys, joustavuus ja ketteryys ovat avainasemassa sekä käytännön vaikuttamistoimissa että kokemuksessa prosessin mielekkyydestä. Erityisen painoarvon muodostaa luonnollisesti vaikuttamispyrkimysten huomioiminen ja lopputulos. Yksittäinen kansalainen oppii nopeasti huomamaan, jos vaikuttamismahdollisuus on vain näennäinen, jossa ihmisiä kuullaan, mutta todellista muutosta on mahdotonta saada aikaan.

Tavoite 16 nostaa esiin koko strategiassa yhden ainoan vähemmistöryhmän nimeltä mainittuna. Tavoite saamelaisalueen kulttuuriympäristötyön vakiinnuttamisesta on itsessään ehdottomasti hyvä, tärkeä ja ymmärrettävä ja saamelaiskulttuuri ansaitsee ehdottomasti oman mainintansa tässä yhteydessä, mutta toivomisen varaa jää myös muiden vähemmistökulttuurien huomioimisessa. Saamelaiskulttuurin huomioiminen perustuu mahdollisesti rajaukseen niin sanotusta kotimaisesta kulttuuri-perinnöstä, kulttuuriympäristöistä ja niiden säilyttämisestä. Tämä kuitenkin herättää ajatuksia suomalaisen kulttuurin kansainvälistymisestä ja monimuotoistumisesta sekä ylipäättään nykykulttuurin ja sen ympäristöjen huomioimisesta. Halutaanko kulttuuriympäristöjen kontekstissa korostuneesti keskittyä kotoperäiseen kulttuuriin ja kulttuuriympäristöihin, ja jos näin on niin minkälainen rooli ja asema muodostuu muista kulttuuritaustoista periytyville ja niiden vaikutuksesta muodostuville kulttuuriympäristöille? Tässä yhteydessä voidaankin pohtia, minkälaisia johtopäätöksiä ja merkityksiä on luettavissa siitä kaikesta, mikä strategiassa ja sen toimeenpanosuunnitelmassa jätetään mainitsematta.

Kulttuuriympäristölainsäädäntö ja sen soveltaminen on laadukasta. Kulttuuriympäristöön liittyviä toimenpiteitä säätelevät useat eri lait, kuten perustuslaki, maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), laki rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010),

muinaismuistolaki (295/1963), luonnonsuojelulaki (1096/1996) sekä lisäksi ainakin kirkkolaki (1054/1993) ja laki ortodoksisesta kirkosta (985/2006). Kulttuuriympäristöihin vaikuttavat myös EU-lainsäädäntö ja politiikkaohjelmat. Suomen kansallisen lainsäädännön lisäksi kulttuuriympäristöä, siihen liittyvää työtä ja päätöksentekoa säätelevät useat kansainväliset sopimukset, kuten UNESCO:n yleissopimukset ja Euroopan neuvoston sopimukset. (OKM & YM 2014, 12.)

”Vastaavasti perustuslain 14 §:n 4 momentin mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Kulttuuriympäristökysymyksiin vaikuttavat myös muut perustuslain perusoikeussäännökset.” (OKM & YM 2015, 12.)

Lainsäädäntöön liittyviä toimenpiteitä on kolme:

- Toimenpide 6. *Turvataan kulttuuriympäristöjen arvot eri kaavatasoilla.*
- Toimenpide 7. *Kulttuuriympäristön vaaliminen integroidaan kattavasti maakunta- ja paikallistason kehittämiseen (strategiat, suunnitelmat, ohjelmat).*
- Toimenpide 8. *Laaditaan kulttuuriympäristöön liittyvien säännösten kokonaisarviointi ja uudistetaan tarvittaessa lainsäädäntöä.*

Toimenpiteen 6 mukaan kulttuuriympäristöihin liittyvät arvot pyritään turvaamaan ja huomioimaan eri kaavatasoilla sekä kaavajärjestelmän kehittämisessä. Kenen ja minkälaisista arvoista tässä yhteydessä puhutaan ja minkälaiset kohteet tällöin luetaan kulttuuriympäristöiksi? Toimenpiteen toteuttamiseksi nimittäin luvataan ”kehittää suunnitelmallista ja ennakoivaa rakennussuojelua osana kulttuuriympäristöarvojen turvaamista” (OKM & YM 2015, 12), joten asiaa voisi tulkita niinkin, että kulttuuriympäristöiksi tässä yhteydessä katsotaan rakennettu ympäristö. Kaavoituksen kannalta oleellista jo rakennettujen ympäristöjen lisäksi ovat kuitenkin uudisrakentamiseen liittyvät alueet, niiden käyttö ja niihin sisältyvät olemassa olevat arvot. Esimerkiksi uusien asuinalueiden rakentamisen yhteydessä kaavoitukseen vaikuttamisen mahdollisuus on yksilötasolla yleisesti varsin heikkoa.

Samoja kysymyksiä herättää toimenpide 7, jonka toteuttamiseksi toimeenpanosuunnitelmassa kaavaillaan, että maakuntaliitot ja kunnat ”sisällyttävät kulttuuriympäristönäkökulmia strategioihin ja ohjelma-asiakirjoihin parhaiten lisäarvoa tuottavalla tavalla ja kytkien kulttuuriympäristönäkökulmat myös maankäyttöpoliittikkaan sekä kuntien elinkeino-, elinvoima- ja hyvinvointipoliittikkaan” (OKM & YM 2015, 12–13). Ympäripyöreän maininnan ”parhaiten lisäarvoa tuottavalla tavalla” tarkoituksena lienee päätösvallan siirtäminen paikalliselle tasolle, eli kunnille ja kuntapolitiikalle, arvojen linjaamisen suhteen. Arvojen suhteen nousee esiin niihin liittyvä vallan ja tiedon problemaattinenkin suhde sekä kysymys siitä, mitä arvoja halutaan

huomioida ja mitkä on jätettävä huomiotta toisarvoisina. Pyrkimys hyödyntää alueellisen kulttuuriympäristön vahvuuksia hyvinvoinnin ja näkyvyyden vahvistamiseksi sekä kulttuuriympäristön brändääminen herättävät ristiriitaisia mietteitä. Mielikuvaksi muodostuu, että tässä yhteydessä hyvinvoinnilla tarkoitetaan taloudellista hyvinvointia, kun samassa yhteydessä halutaan tavoitella kunnalle tai alueelle näkyvyyttä ja brändätä alueen kulttuuriympäristöjä. (OKM & YM 2015, 13.)

Lainsäädännön puitteissa kaavaillaan kaupunkisuunnitteluun innovatiivisia yhteistyön muotoja ja kanavia. Tässä yhteydessä yhteistyötahoiksi esitetään muun muassa korkeakouluja ja paikallisia kaupunkikeskustojen kehittämisestä vastaavia yhteisöjä (OKM & YM 2015, 13). Mutta minkälainen yhteistyö ja yhteistyötahot loppujen lopuksi nähdään hyväksyttävänä? Miksei kaupunkikeskustoja kehittämisessä hyväksyttävä yhteistyötaho voisi olla vaikka kodittomat ihmiset, jotka viettävät julkisessa kaupunkitilassa aikaa huomattavasti enemmän kuin monet muut ihmisryhmät?

Toimenpiteessä 8 kuvattu kulttuuriympäristöön liittyvien säännösten arviointi ja tarpeen mukainen lainsäädännön uudistaminen sekä lakien ja säädösten päällekkäisyyksien ja ristiriitaisuuksien purkaminen on omiaan selkiyttämään kulttuuriympäristöjä, niiden käyttöä, hoitoa ja kehittämistä sääteleviä raameja.

Taloudelliset resurssit ovat riittävät ja oikein suunnatut. Taloudellisiin resursseihin liittyvät toimenpiteet pitävät sisällään seuraavat kolme kohtaa:

- Toimenpide 3. *Tuetaan selvitys- ja tutkimustyötä kulttuuriympäristön taloudellisesta merkityksestä.*
- Toimenpide 4. *Vahvistetaan elinkeinoelämän ja julkisen sektorin välistä yhteistyötä kulttuuriympäristöasioissa.*
- Toimenpide 5. *Kehitetään kulttuuriympäristön hyvää hoitoa tukevia taloudellisia kannustimia ja avustusmenettelyjä.*

Kysymykset kulttuuriympäristön taloudellisesta merkityksestä ja yhteistyön lisääminen elinkeinoelämän kanssa herättävät pelon siitä, että kulttuuriympäristöjen kehittämisessä talouden arvot ajavat kulttuuristen ja kulttuuriperintöarvojen yli. Toimenpiteisiin liittyvää vuoteen 2020 tähtäävää tavoitetilaa kuvataan toimeenpanosuunnitelmassa seuraavasti:

”Julkishallinto kantaa vastuunsa kulttuuriympäristön hoidon ja suojelun resursseista. Kiinteistönomistajat huolehtivat omistamastaan kulttuuriperinnöstä. Taloudelliset kannustimet tukevat kulttuuriympäristön kunnossapitoa. Erilaisista avustuksista, niiden ehdoista ja hakuajoista löytyy helposti tietoa. Kulttuuriympäristöjen vahvuudet tunnistetaan myös elinkeinojen kehittämisessä. Elinkeinoelämä näkee olemassa olevassa, hyvin hoidetussa kulttuuriympäristössä liiketoiminnallista arvoa ja osoittaa sen hoitoon ja kehittämiseen myös taloudellisia voimavaroja.” (OKM & YM 2015, 10.)

Tavoitetilan suhteen mielenkiinto kohdistuu ensimmäisenä mainintaan *liiketoiminnallisesta arvosta*. Yhteistyö elinkeinoelämän kanssa ja puhe liiketoiminnallisesta arvosta muodostavat uhkakuvan siitä, että kulttuuriympäristöjä kehitetään taloudellisen tuottavuuden näkökulmasta, jolloin taloudelliset intressit muodostuvat määrittäväksi tekijäksi sille, minkälaiset ympäristöt nähdään säilyttämisen arvoisina ja mihin rahaa ja panosta suunnataan. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmassa puhutaan myös kulttuuriympäristöjen brändäämisestä (OKM & YM 2015, 18), omistajapolitiikasta (OKM & YM 2014, 10) ja omistajuudesta (esim. OKM & YM 2014: 15, 16, 21, 26; OKM & YM 2015: 9, 10, 15). Nämä tuovat oman lisänsä pelkoon taloudellisten intressien vallasta. Toisaalta visiossa mainitaan julkishallinnon vastuu resursseista, taloudelliset kannustimet sekä erilaiset avustukset kulttuuriympäristöjen hoitoon, mikä luo aavistuksen turvallisuuden tunnetta ja toivoa siitä, että elinkeinoelämä toimii vain yhtenä tahona kulttuuriympäristöasioiden hoidossa. Lisäksi maininnat omistajuudesta liittyvät pääsääntöisesti puheeseen rakennuksista, joilla luonnollisesti on jokin omistajataho, jota sitovat erilaiset arvokkaiksi määriteltyjen rakennusten hoitoa ja suojelua koskevat säännöt. Strategiassa kulttuuriympäristö mainitaan kuitenkin merkittävänä kilpailutekijänä:

Kulttuuriympäristöjen hyödyntäminen voi olla merkittävä kilpailutekijä elinkeinojen kehittämisessä. Maailmanlaajuisessa kilpailussa ympäristövastuu ja yleensä yhteiskuntavastuu tulevat yhä tärkeämmiksi menestystekijöiksi. Kulttuuriympäristöt voivat tukea näitä tavoitteita esimerkiksi toimimalla yritysten ympäristö vastuun symboleina ja muodostamalla vetovoimaisen ja konkreettisen vuorovaikutuspinnan yrityksille, yhteiskunnalle ja yksittäisille kansalaisille.

(OKM & YM 2014, 14.)

Vaikka ympäristövastuu ja yhteiskuntavastuu liiketoiminnan kehittämisessä ovat nouseva trendi kestävän kehityksen vaatimusten kiristyessä, näyttäytyy se myös jälleen yhtenä mahdollisuutena yrityksen (mahdollisesti aiemmin ryvettyneen) pinnan kiillotukselle, imagon rakentamiselle ja taloudellisen kasvun tavoittelulle. Kaupallisen kielen ja taloudellisen hyötymisen retoriikka herättääkin pohtimaan sitä, millä tavalla strategiassa korostuvat erilaiset arvot ovat sovitettavissa yhteen ja miten ne ovat suhteessa toisiinsa. Perinteisesti ajatellen esimerkiksi kestävään kehitykseen liittyvät arvot ja taloudelliset arvot ovat olleet ristiriidassa keskenään. Taloudellisesti kestävä kehitys on kuitenkin yksi kestävän kehityksen ulottuvuuksista. Strategia myös nostaa esiin huomion siitä, että *kestävä kasvu* on yksi Euroopan rakenne- ja investointirahastojen (EAKR, ESR ja Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahoitus) rahoitusprioriteeteista ja kulttuuriympäristö voi tarjota mahdollisuuksia uuden liiketoiminnan luomiselle (OKM & YM 2014, 14). Kestävän kehityksen teemaan perehdytään tarkemmin seuraavassa luvussa yhteiskunnan tasolla.

Erilaiset avustukset ja muu taloudellinen tuki mahdollistavat kansalaistoimijoiden, yhteisöjen ja sen myötä yksilöiden osallistumisen ja osallisuuden kulttuuriympäristöasioiden hoidossa silloin kun kyse ei ole elinkeinoelämään kytkeytyvästä kaupallisesta toiminnasta tai ammattimaisesta kulttuuriympäristöalan toiminnasta. Toimenpiteissä huomioidaankin, kuinka tärkeää on tiedottaa selkeästi erilaisista avustuksista ja niiden hakemisen määräajoista. Lisäksi toimenpiteiden tasolla ministeriöt ja aluehallinto nimetään vastuutahoiksi kulttuuriympäristöön liittyvien avustusten ja tukien sekä niihin kytkeytyvien neuvontajärjestelmien kehittämisestä. (OKM & YM 2015, 11.)

3.2 Kulttuurinen kestävyys ja kasvatus

Yhteiskunnan tasolle kytkeytyvät seuraavat neljä teemaa tavoitteinen, jotka analyysissä teemoiteltiin kulttuurisen kestävyuden ja kulttuuriympäristökasvatuksen alle:

- Kulttuuriympäristö tukee kestävästä kehitystä (toimenpiteet 1 ja 2).
- Kulttuuriympäristön merkitys vahvistuu (toimenpiteet 9 ja 10).
- Kulttuuriympäristökasvatus lisää ymmärrystä ja arvostusta (toimenpide 11).
- Kulttuuriympäristöalan koulutus ja tutkimus on laadukasta ja riittävää (toimenpiteet 12 ja 13).

Kulttuuriympäristö tukee kestävästä kehitystä. Kulttuuriympäristöstrategiassa olemassa olevan rakennuskannan, infrastruktuurin ja kulttuurimaisemien hoito nähdään olennaisena kestävästä kehityksen perustana. (OKM & YM 2014, 14.) Kestävästä kehitykseen liittyviä toimenpiteitä mainitaan kaksi:

- Toimenpide 1. *Tuetaan ja kehitetään ratkaisuja, joilla kulttuuriympäristön hoidon ja kestävästä käytön avulla voidaan vaikuttaa ilmastonmuutoksen hillintään ja siihen sopeutumiseen.*
- Toimenpide 2. *Luodaan edellytyksiä tyhjilleen jäävien rakennusten ja ympäristöjen väliaikaiselle käytölle sekä rakennuskannan innovatiiviselle uusiokäytölle.*

Strategia toteaa rakennusperinnön kestävästä käytön tukevan elinkeino- ja talouselämää sekä olemassa olevan rakennetun ympäristön hyvän hoidon vähentävän luonnonvarojen käyttöä ja syntyvän jätteen määrää, mikä osaltaan tukee kestävästä kehityksen tavoitteita (OKM & YM 2014, 29). Kestävä kehitys määrittyykin strategiassa ja sen toimenpidesuunnitelmassa ilmastonmuutoksen hillitsemisenä ja siihen sopeutumisenä (OKM & YM 2015, 9). Taloudellinen kestävyys näyttäytyy kestävästä kehityksen keskeisenä tekijänä strategiassa ja sen toimeenpanosuunnitelmassa. Taloudellisesti kestävien ratkaisujen merkitys osallisuuden näkökulmasta voidaan perustella

esimerkiksi siten, että tekemällä taloudellisesti kestäviä ratkaisuja rahaa säästyy yhteiskunnan muiden toimintojen, kuten esimerkiksi sosiaalisen hyvinvoinnin tukemiseen ja osallisuuden edistämiseen.

Myös kestävä matkailu mainitaan strategiassa:

Maisemat ja niiden luonto- ja kulttuuriperintöarvot ovat yksi Suomen matkailun vahvuustekijöistä. Suomen matkailustrategian 2020 mukaan Suomeen suuntautuvassa kulttuurimatkailussa painottuvat muun muassa paikalliset kulttuuriympäristöt, yksittäiset kulttuurikohteet ja reitit sekä alueelliset, omaleimaiset kulttuuripiirteet kuten saamelaisuus. Myös arkeologinen kulttuuriperintö kiinnostaa ihmisiä ja voi toimia matkailun resurssina. Kulttuuriympäristön kokonaisvaltainen ylläpito on siten myös kestävään matkailun näkökulmasta tärkeää. (OKM & YM 2014, 15.)

Matkailun merkitys sinänsä voi liittyä esimerkiksi tiedon lisääntymiseen erilaisista kulttuureista, kulttuuriperinnöstä ja -ympäristöistä sekä sen myötä erilaisista *kulttuuriarvoista*. Tiedon ja sen saavutettavuuden rooli osallisuuden muodostumisessa on keskeinen. Tiedon merkitykseen palataan tarkemmin myöhemmin yhteisöjen tasoa tarkasteltaessa.

Kulttuurisen kestävyuden käsitettä ei strategiassa kirjaimellisesti tässä muodossa käytetä, mutta siihen viitataan epäsuorasti esimerkiksi seuraavassa lainauksessa mainittujen kulttuuristen arvojen muodossa:

Strategian tavoitteena on vahvistaa kestävää kehitystä ja siihen sisältyviä ekologia, taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia arvoja kulttuuriympäristön hyvän hoidon ja vastuullisen kehittämisen avulla. Strategian perusnäkemys on, että kulttuuriympäristö voi uudistua ja sopeutua ajan tuomiin muutoksiin säilyttäen samalla keskeiset ja eri-ikäiset piirteensä. (OKM & YM 2014, 6.)

Kulttuurista kestävyttä voidaankin tarkastella arvojen ja asenteiden monimuotoisuuden näkökulmasta, jolloin kulttuurisessa kestävydessä katsotaan olevan kysymys kehityksen *kulttuurisesta hyväksyttävyydestä* eli siitä, että huomioidaan niiden ihmisten arvot, joita kehitys koskettaa (Soini 2013, 20). Näin ollen kulttuurinen kestävyys tulee kosketuksiin myös kulttuuristen oikeuksien kanssa. Soinin esittämä käsitys kulttuurisesta kestävydestä mukaileekin kulttuuriympäristöstrategiassa esitettyjä näkemyksiä kulttuuriympäristön merkityksestä, jolle koko strategian luominen perustuu, toisin sanoen kulttuuri ja kulttuuriperintö nähdään keskeiseksi identiteettien rakentumisen kannalta sekä elinvoimaisuuden lähteenä. (Soini 2013, 19, 21; OKM & YM 2014, 6–7.)

Käytännön toimenpiteiden tasolla kestävä kehitys ja kulttuurinen kestävyys kytkeytyvät yhteen kulttuuriympäristökasvatuksen kanssa, ja toimenpidesuunnitelmassa todetaankin ministeriöiden edistävän kulttuuriympäristökasvatusta myös osana kestävä kehityksen ja ympäristökasvatusta (OKM & YM 2015, 16).

Kulttuuriympäristökasvatus lisää ymmärrystä ja arvostusta. Kulttuuriympäristöstrategiassa kulttuuriympäristökasvatusta ja sen merkitystä kuvataan seuraavasti:

”Kulttuuriympäristökasvatuksella lisätään ympäristön kulttuuristen merkitysten tunnistamista ja arvostamista. Sillä tuetaan myös ympäristösuhteen ja kulttuuri-identiteetin muodostumista. Kulttuuriympäristön arvostaminen vaatii kykyä ymmärtää ja tulkita sitä.” (OKM & YM 2014, 22.)

Kulttuuriympäristökasvatus voidaan parhaimmillaan tämän mukaisesti nähdä jo lähtökohdiltaan toimintana, joka pyrkii edistämään osallisuutta ja kuulumisen tunnetta. Toisaalta tekstin voi tulkita myös siten, että ylhäältä alaspäin määritellään, minkälaisia kulttuurisia arvoja ja merkityksiä ympäristöön tulee osata liittää.

Osallisuudessa ei ole kyse vain käytännön osallistumisesta tai osallistumismahdollisuuksien luomisesta, vaan erityisesti siitä tunteesta, koskeeko tämä asia minua, eli tiettyyn kontekstiin kuulumisen tunteesta. Tähän vaikuttaa erityisesti se, minkälaisia representaatioita osallistujista tarjotaan ja keitä otetaan huomioon erilaisia ympäristöjä ja toimintoja suunniteltaessa.

Kulttuuriympäristökasvatukseen liittyvä toimenpide 11 *Kehitetään monimuotoista kulttuuriympäristökasvatusta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja vapaassa sivistystyössä sekä museoissa* jättää käytännön vastuun tavoitteen toteutumisesta kasvatusalan ammattilaisille, joista todennäköisesti suurella osalla kulttuuriympäristöihin liittyvät asiat eivät ole kuuluneet jo suoritetun kasvatusalan ammattiin pätevöittävän koulutuksen sisältöihin. *Kulttuuriympäristöalan koulutus ja tutkimus on laadukasta ja riittävää* -teeman puitteissa tilanteeseen toki on mahdollista vaikuttaa. Toimenpiteen toteutumiseksi onkin kaavailtu koulutuksen järjestäjälle vastuuta tukea opetussuunnitelmien laatimisessa sekä täydennyskoulutuksen tarjoamiseen opetushenkilöstölle. Lisäksi museoiden ja muiden kulttuuriympäristötoimijoiden roolia varhaiskasvatuksen, oppilaitosten ja opettajien tukena ja yhteistyötahoina pyritään kehittämään. (OKM & YM 2015, 15–16.) Myös toimenpiteellä 12 *Vahvistetaan kulttuuriympäristölähtöistä perustutkintoon tähtäävää ja asiantuntijoiden täydennyskoulutusta* ongelmaan on tarkoitus tuottaa ratkaisuja. Visio vuodelle 2020 kulttuuriympäristökasvatuksen suhteen on seuraava:

”Lapset, nuoret ja aikuiset ovat oppineet hyvän kulttuuriympäristönlukutaidon sekä osaavat toimia aktiivisesti kulttuuriympäristön hyväksi. Museot toimivat elinikäisen kulttuuriympäristöoppimisen alueellisina ja paikallisina keskuksina. Kulttuuriympäristön parissa toimivat yhdistykset ovat aktiivisia, välittävät kulttuuriympäristötietoa ja sitä kautta vahvistavat kulttuuriympäristön arvostusta.” (OKM & YM 2014, 23.)

Kulttuuriympäristökasvatuksen katsotaan strategiassa olevan jotain, johon ihmisellä tulee olla mahdollisuus läpi elämän. Samoin huomioidaan eri toimijoiden välisen yhteistyön merkitys kulttuuriympäristökasvatuksen tarjoajina. (OKM & YM 2014, 23.) Kulttuuriympäristökasvatuksen eristäminen virallisten oppilaitosten ja museoiden tehtäväksi ei saavuta läheskään kaikkia ihmisiä eikä näin ollen mahdollista tiedon saatavuutta ja oppimista koko elämän ajan. Yhdistysten, muiden paikallistoimijoiden ja kansalaisten omaehtoisen toiminnan rooli on siis merkittävä.

Kulttuuriympäristöalan koulutus ja tutkimus on laadukasta ja riittävää. Kulttuuriympäristöalan ammattilaisten koulutuksella ja toisaalta kulttuuriympäristöasioiden sisällyttämisellä muiden kasvatusalan ammattilaisten opintosuunnitelmaan on keskeinen merkitys kulttuuriympäristöön liittyvien arvojen ja merkitysten välittämiseksi ja kulttuuriympäristöä koskevan tiedon tuotannolle.

Tavoite 13 *Tuetaan yliopistoissa ja muissa tutkimuslaitoksissa tehtävää soveltavaa kulttuuriympäristötutkimusta sekä siihen liittyvää yhteistyötä sektoritutkimuslaitosten ja viranomaisten kanssa* mahdollistaa parhaimmillaan moniäänisyyden toteutumisen tutkimuksessa. Hieman skeptiseen sävyyn voidaan ajatella, että mitä enemmän tukea tutkimukselle on tarjolla, sen todennäköisemmin erilaiset näkökulmat ja arvot saavat äänialaa tutkimuskentällä. Tarkoituksena onkin edistää kulttuuriympäristön huomiointia tutkimuskohteena niin valtion tutkimusrahoituksen puitteissa sekä yleisemmin tutkimusteemojen muodossa (OKM & YM 2015, 17). Alan tutkimusta ja sen rahoitusta pohtiessa mieleen nouseekin toisenlainen näkökulma osallisuudesta: kulttuuriympäristöalan tutkijoiden osallisuus tutkimusrahoituksen piirissä ja sen myötä toimintamahdollisuudet tutkimuskentällä.

Kulttuuriympäristökasvatus luo edellytykset **kulttuuriympäristön merkityksen vahvistumiselle**, jota tavoitellaan seuraavien toimenpiteiden kautta:

- Toimenpide 9. *Lisätään tietoa nuoresta eli 1900-luvun puolivälin jälkeen syntyneestä kulttuuriympäristöstä suojelun, tutkimuksen, restauroinnin ja käytön tarpeisiin sekä kehitetään sen arvot säilyttäviä korjausmenetelmiä*
- Toimenpide 10. *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaita, valtion ja kuntien omistamia rakennuksia, kulttuurimaisemia ja arkeologista kulttuuriperintöä vaalitaan ja hoidetaan niin, että ne välittävät tietoa vastuullisesta ja suunnitelmallisesta omistajuudesta*

Yllä mainittujen toimenpiteiden perusteella voimme päätellä, että pääpaino kulttuuriympäristöksi mielletävillä ympäristöillä tuntuu olevan rakennetussa ympäristössä. Toimenpiteiden perusteella vaikuttaa myös siltä, että pyrkimyksenä on tiedon saavutettavuuden ja toiminnanmahdollisuuksien lisääminen. Toisaalta

kulttuuriympäristöihin liittyvien arvojen ja merkitysten välittämisessä voidaan nähdä uhka, jossa ulkoapäin valmiiksi määritellyjä ”oikeanlaisia” arvoja ja merkityksiä pyritään siirtämään tiedon ja kasvatuksen nimissä suoraan ihmisille sen sijaan, että annettaisiin ihmisten itse määrittellä ympäristöönsä liittämät arvot ja merkitykset omista lähtökohdistaan. Toimenpideohjelma huomioi ristiriidan mahdollisuuden kulttuuriympäristöalan ammattilaisten ja alueen asukkaiden sekä eri ajankohtien muodostamien arvostusten välillä ja toteaa tarpeelliseksi erilaisten arvostusten huomioimisen kulttuuriympäristöjen kehittämisessä:

”Kulttuuriympäristön vaaliminen perustuu sen arvostamiseen. Käsitukset vaalimisen arvoisesta ja hyvästä kulttuuriympäristöstä kuitenkin vaihtelevat. Arvot myös muuttuvat ajan myötä. Siksi on tarpeen etsiä tapoja erilaisten arvojen ja arvostusten huomioon ottamiseksi kulttuuriympäristöä kehitettäessä.

Asukkaiden ja kulttuuriympäristön parissa työskentelevien ammattilaisten arvostukset ja näkemykset saattavat poiketa toisistaan. Asiantuntijat tulkitsevat tiettyjä kohteita usein osana laajempaa kulttuuriympäristöä ja historiallista jatkumoa. Asukkailla puolestaan voi olla sellaisia kotipaikkaansa liittyviä arvoja, joita asiantuntijat eivät kulttuuriympäristössä näe. Siksi asukkaiden ja viranomaisten väliselle vuorovaikutukselle ja ruohonjuuritason keskustelulle on yhä enemmän tarvetta.” (OKM & YM 2014, 20.)

Se, minkälainen ympäristö on arvokasta ja hyvää, ei riipu siis vain ajan saatossa muuttuvista käsityksistä, vaan variaatioita käsityksissä esiintyy myös tässä ajassa erilaisten ihmisten käsityksissä. Kulttuuriperinnön ja -ympäristön arvon mittaamisessa ei voida yksisilmäisesti turvautua valtakulttuurin perinteisiin ja arvostuksiin. Yhteiskunnan monimuotoistuminen ja moniarvoistuminen pitää kyetä huomioimaan ja päätöksentekoon tulee voida osallistua erilaisista taustoista tulevia ihmisiä monipuolisesti. Kulttuuriympäristöstrategiassa mainitaankin tarve toimintatavoille, joiden puitteissa on mahdollista huomioida monenlaisia kulttuuriympäristöihin liittyviä arvoja. Tämän perusteella voidaan ajatella, että pyrkimys osallisuuden edistämiseen on strategiassa läsnä. Voidaan siis puhua kansalaisten kulttuurisista oikeuksista, joiden puitteissa jokaisella katsotaan olevan oikeus hyvään kulttuuriympäristöön, mikä kulttuuriympäristöstrategiassakin todetaan:

”Jokaisella on vastuu ympäristön hyvästä ylläpidosta omassa elinpiirissään. Jokaisella on myös oikeus hyvään kulttuuriympäristöön.” (OKM & YM 2014, 8.)

3.3 Toimijuus ja ympäristösuhde

”Kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuudet paranevat, kun ihmiset ovat tietoisia omista osallistumismahdollisuuksistaan.” (OKM & YM 2014, 26.)

Yhteisön tasoon liittyvät keskeisinä teoriat toimijuudesta ja ympäristösuhteesta, joissa korostuu vuorovaikutuksen merkitys. Yhteisön tasolle liittyvät kulttuuriympäristöstrategian teemat *Kansalaisten ja muiden toimijoiden välinen yhteistyö on tuloksellista* (toimenpiteet 17 ja 18) sekä *Kulttuuriympäristötieto on riittävä ja laadukasta* (toimenpiteet 19 ja 20).

”Kulttuuriympäristöasioihin osallistuvat aktiivisesti erilaiset kansalaistoimijat, kuten valtakunnalliset kulttuuriympäristöjärjestöt, paikalliset asukas-, kotiseutu- ja kyläyhdistykset sekä asiantuntijajärjestöt. Yhdistysten toiminnalla on suuri merkitys kulttuuriympäristön tilan ja arvoistusten ylläpitämisessä.

Julkisen vallan ja yhdistysten hyöä yhteistyö edistää kulttuuriympäristöasioiden hoitoa. Yhdistyksillä on tietoa ja osaamista, joista on apua hallinnolle. Niiden taloudelliset resurssit toimia ovat kuitenkin niukat.” (OKM & YM 2014, 26.)

Lainaus edellä kuvaa kulttuuriympäristöstrategian näkökulmaa kansalaistoiminnan merkitykseen ja on omiaan luomaan mielikuvaa vahvasta pyrkimyksestä osallisuuden edistämiseen ja kansalaisten toimintamahdollisuuksien ja toimijuuden tukemiseen.

Kansalaisten ja muiden toimijoiden välinen yhteistyö on tuloksellista. Strategia peräänkuuluttaa tavoitteissaan aktiivista kansalaistoimintaa ja kansalaisten ja muiden toimijoiden välistä hyvää yhteistyötä. Tavoite perustuu kulttuuriperintöä koskevien kansainvälisten sopimusten linjaan kansalaisten keskeisestä roolista kulttuuriympäristöjen käyttäjinä. Euroopan neuvoston sopimuksissa muun muassa ”painotetaan julkishallinnon ja yksityisten yhteisvastuuta kulttuuriperinnön vaalimisessa”. (OKM & YM 2014, 26.) Strategia toteaa myös kansalaisyhteiskunnan aseman korostuvan siksi, että julkisen sektorin voimavaroja jatkuvasti supistetaan (OKM & YM 2014, 26). Vastuuta ja velvollisuuksia siirretään siis julkiselta sektorilta kansalaisille. Yhdistysten ja järjestöjen toiminnan merkitys kasvaa ja niiden rinnalle kaivataan myös elinkeinoelämän panosta, jotta kulttuuriympäristöjen kehittäminen on jatkossakin mahdollista. (OKM & YM 2014, 26.) Toimenpidesuunnitelmassa tavoitetilaksi vuodelle 2020 on kuvattu seuraava visio:

”Kulttuuriympäristöpolitiikka on kansalais- ja yhteisölähtöistä. Kulttuuriympäristön kehittämisessä ovat laajasti mukana alueen elinkeinoelämä, julkinen sektori,

*kansalaistoimijat ja kansalaiset. Ihmiset tuntevat omat osallistumismahdollisuu-
tensa ja osaavat käyttää niitä.” (OKM & YM 2015, 19.)*

Vastuun ulottaminen kansalaisille tuo mukanaan kahdenlaisia mahdollisuuksia. Vastuun myötä kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien sekä niihin liittyvien valinnanmahdollisuuksien tulisi lisääntyä. Tämä kuitenkin edellyttää toimivaa yhteistyötä julkisen sektorin (ja vallan) sekä yhdistysten ja kansalaisten välillä, jolloin päätöksentekoprosessien ja hallinnon rakenteiden tunteminen sekä toisaalta byrokratian keventäminen ja sen myötä toimintaedellytysten parantaminen nousevaan keskeiseen asemaan. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmassa tähän pyritään toimenpiteellä 17 *Lisätään julkisen hallinnon, kansalaisten ja elinkeinoelämän toimijoiden välistä vuoropuhelua kulttuuriympäristöä koskevista asioista ja vahvistetaan siten eri tahojen keskinäistä ymmärrystä.*

Toimenpiteen toteuttamiseksi ministeriöiden on tarkoituksena lisätä vuorovaikutteista kulttuuriympäristötietoa ja edistää valtiotoimijoiden yhteistyö- ja kumppanuushankkeita sekä tukea järjestöjen ja yhdistysten toimintaa. Lisäksi pyritään kannustamaan uusien yhteistyömuotojen ja kanavien kehittämiseen. (OKM & YM 2015, 19–20.) Mitä tarkoitetaan kannustamisella, ketä kannustetaan ja millä tavoin? Pyrkimys osallisuuden ja osallistumisen edistämiseen on selkeästi olemassa, mutta konkreettia toimenpiteen tasolta jää puuttumaan. Kulttuuriympäristöihin liittyy keskeisesti esimerkiksi kaupunkien kaavoitus ja kaupunkilaisten mahdollisuudet vaikuttaa kaava- ja rakennussuunnitelmiin. Mahdollisuus vaikuttaa kaavaprosesseihin on tois-
taiseksi ollut suhteellisen näennäinen ja vaatinut yksittäiseltä kansalaiselta paljon.

Kulttuuriympäristötieto on riittävää ja laadukasta. Jotta minkäänlainen aktiivinen kansalaistoiminta olisi mahdollista, tulee kansalaisilla olla tietoa kulttuuriympäristöistä, omista toiminnan mahdollisuuksista sekä mahdollisista toiminnantavoista. Pelkästään tiettyyn kulttuuriympäristöön liittyvä tieto ei riitä, vaan vaatimukseksi saattaa muodostua myös perehtyneisyys esimerkiksi kaavoitusprosessien tuntemiseen ja ymmärrys siitä, kuinka ja missä vaiheessa prosessiin voi vaikuttaa.

Tiedosta puhuttaessa on jälleen huomioitava myös tieto-valta-asetelma, jossa tietoa usein ajatellaan tuotettavan vain ylhäältä päin kansalaisten hyödynnettäväksi. Huomioon tulisikin ottaa myös kansalaisten omaan ympäristöönsä liittämä ja siitä tuottama tieto. Kulttuuriympäristöstrategia osoittaa kansalaisten omalla tiedolla olevan merkitystä ja esittää vuorovaikutteisten sovellusten hyödyntämistä:

”Internet tarjoaa runsaasti tietoa kulttuurimaisemista, rakennuksista ja muinaisjäännöksistä. Tietoverkkoihin on luotu myös vuorovaikutteisia sovelluksia, joiden kautta kansalaiset voivat tuoda esille omia muistojaan ja tietojaan kulttuuriympäristöstä.” (OKM & YM 2014, 22).

Tiedon saavutettavuus edellyttää, että tietoa kulttuuriympäristöistä on saatavilla myös esimerkiksi ilman omia digilaitteita. Kulttuuriympäristökohteisiin sijoitettavilla opasteilla ja ylipäättään monikanavaisilla tiedon lähteillä on siis keskeinen merkitys. Toimenpiteet 19 ja 20 huomioivat tiedon merkityksen ja pyrkivät edistämään tiedon kattavuutta, saatavuutta ja käytettävyyttä ja näin edistämään kansalaisten ja yhteisöjen toimintamahdollisuuksia oman ympäristön kehittämisen yhteydessä.

3.4 Kuuluminen ja identiteetit

Useiden kulttuuriympäristöstrategiassa nimettyjen teemojen ja niihin liittyvien toimenpiteiden kertautuva vaikutus osallisuuden kokemukseen konkretisoituu nimenomaan yksilön tasolla. Selkeimmin yksilöiden arkielämään vaikuttavat kestävästä kehityksestä, kulttuuriympäristön merkityksiä ja arvoja, kulttuuriympäristökasvatusta sekä yhteistyötä ja tiedon saatavuutta koskevat teemat ja toimenpiteet. Kulttuuriympäristöstrategia ei itsessään ulotu käsittelemään aiheitaan yksilöiden tasolla, vaikka tärkeimmät kulttuuriympäristöjen kehittämiseen liittyvät tekijät, kulttuuriympäristöjen arvostuksen ja merkityksen vahvistaminen, ovat nimenomaan yksilötasolla konkretisoituvia tekijöitä. Kulttuuriympäristö kuvataan keskeisenä tekijänä esimerkiksi identiteetin rakentumisessa (OKM & YM 2015, 14), mutta tarkempaan väitteen perusteluun ei strategiassa ryhdytä. Osallisuuteen liittyvään teoriaan pohjautuvissa teemoitteluissa yksilön tasolle yhdistyvät erityisesti kuulumiseen ja identiteettiin liittyvät kysymykset.

Kulttuuriympäristöstrategiassa ja sen toimenpidesuunnitelmassa ei juuri puututa osallisuuden kokemuksen ja toimijuuden kannalta tärkeän **kuulumisen** tunteen syntymiseen. Näin ollen piiryy kuva siitä, että se on joko sisäsyntyisesti olemassa tai syntyy automaattisesti esimerkiksi kulttuuriympäristökasvatuksen myötä. Realistinen omaan elinympäristöön vaikuttamisen mahdollisuus edistää kuulumisen tunnetta. Toisaalta kuulumisen tunne ja oman elinympäristön arvostaminen omalta osaltaan edistävät halua osallistua ja vaikuttaa elinympäristön kehittämiseen. Strategiassa myös korostetaan kansalaistoiminnan merkitystä sen tavoitteiden saavuttamisessa (OKM & YM 2014, 6).

"Kulttuuriympäristötiedon ja -ymmärryksen edistämisessä yhdistyksillä on tärkeä merkitys. Monet niistä järjestävät tilaisuuksia, projekteja, talkoita ja muuta toimintaa kulttuuriympäristön hyöksi. Kansalaisjärjestöjen toiminta on tärkeää myönteisen asenneilmapiirin kehittämässä, ajankohtaisten asioiden esille"

nostamisessa, osallistumismahdollisuuksien järjestämisessä ja kulttuuriympäristöjen hoidossa. (OKM & YM 2015, 22.)

Osallisuus, kuuluminen ja vaikuttamismahdollisuudet muodostavat eräänlaisen itseään ruokkivan kehän, jossa keskeiseksi muodostuu se, kuinka tuohon kehään päätyy hyppäämään mukaan. Hyppyyn ja sen kantavuuteen vaikuttaa merkittävästi yksilön suhde ympäristöönsä ja **paikallisidentiteetin** muodostuminen. Kulttuuriympäristö kuvataankin strategiassa muistin ja identiteetin perustaksi (OKM & YM 2014, 6).

”Paikalliset ja alueelliset kulttuuriympäristöohjelmat tuottavat tärkeää tietoa kohdealueestaan, osallistavat eri toimijoita ja kehittävät yhteistä tahtotilaa. - -Ohjelmien tavoitteena on, että ne heijastavat alueiden erityisyyttä ja tukevat paikallisia identiteettejä.” (OKM & YM 2015, 27.)

”Strategian toimenpide-ehdotukset lisäävät toteutuessaan ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa oman elinympäristönsä kehittymiseen ja vaalimaan siinä itselleen tärkeitä arvoja. Strategian toimenpiteillä lisätään ihmisten tietoa omasta kulttuuriympäristöstään. Ympäristön ajallisen kerroksisuuden säilyminen ja ihmisten ymmärrys siitä tukevat ihmisten identiteettiä.” (OKM & YM 2015, 29.)

Yhteiskunnan ja alueiden monimuotoistuesssa *paikka* ja siihen liittyvä *paikallisidentiteetti* voivat hyvinkin muodostua ihmisiä yhdistäväksi tekijäksi. Kaikista inhimillisistä eroista huolimatta oman alueen arvostus ja siihen liittyvät yhteisöllisesti rakentuneet merkitykset sitovat yhteen ja yhteiset intressit elinympäristön hoidosta saavat toimimaan yhdessä.

Kulttuuriympäristöstrategiassa oletetaan tietynasteista aktiivista toimijuutta ja kuulumisen kokemuksesta, joskin toimenpiteiden myötä näitä pyritään myös edistämään. Tavoitteet ja toimenpiteet on kuitenkin tuotettu tietyn oikeanlaisen aktiivisuuden omaaville kansalaisille. Positiivisen kehän tuottaminen on toimenpiteiden ytimessä. Kansalaiset itse edesauttavat tilannettaan ja toistensa osallisuuden mahdollisuuksia. Kulttuuriympäristöstrategian vuoteen 2020 tähdänneen vision mukaan strategian tavoitteiden toteutuessa ihmiset tunnistavat kulttuuriympäristön merkityksen ja arvon, arvostavat kulttuuriympäristöä sekä toimivat aktiivisesti sen hyväksi (OKM & YM 2014, 7). Strategia toteaa kuitenkin arvojen muuttuvan ja vaihtelevan, jolloin on tärkeää kyetä huomioimaan erilaiset näkökulmat ja arvojen moninaisuus sekä sen myötä myös keskustelun tarve kulttuuriympäristöjen kehittämiseen pyrkivissä toimissa (OKM & YM 2014, 20). Pääsemällä osalliseksi kulttuuriympäristöä koskevasta tiedosta on mahdollista hahmottaa ja rakentaa omaa suhdetta tiedon kohteeseen. Yksilön tasoa tarkastellessa merkillepantavaksi muodostuukin

kulttuuriympäristökasvatuksen keskeinen rooli osallisuuden ja kuulumisen kokemusten sekä identiteetin rakentumisessa.

Kulttuurinen kestävyys muodostuu kulttuuriympäristöjä ja osallisuutta tarkastellessa keskeiseksi käsitteeksi myös yksilötasolla. Soini (2013, 20–21) kirjoittaa arvojen ja asenteiden monimuotoisuuden merkityksestä kulttuuriseen kestävyYTEEN sekä sen huomioimisesta, että muutokset tapahtuvat niiden ihmisten arvojen mukaisesti, joita muutokset ensisijaisesti koskettavat. Keskeistä on siis huomioida ihmisten kulttuuriset oikeudet. Perinteisesti tämä on tapahtunut valtakulttuurin ehdoilla, ja uudenlaisen haasteen arvojen huomioimisessa tuottaakin yhteisöjen ja yksilöiden sekä heidän arvojensa monimuotoisuus. Yhteisöjen merkityksen yksilön kuulumisen kokemukselle ja toimijuudelle huomioivat myös Nivala ja Ryyänen:

”Osallisuuden toteutumiseksi tarvitaan yhteisöjä, joissa on mahdollista toimia ja tulla nähdyksi, kuulluksi ja tunnustetuksi ainutlaatuisena ihmisenä, omana itsenään ja arvokkaana osana yhteisöä. Lisäksi osallisuuden toteutuminen edellyttää yhteisön jäseniltä yhdessä toimimista niin, että jokaisella on paitsi mahdollisuus toimia myös todellisia mahdollisuuksia ja valtaa vaikuttaa yhteisön asioihin.” (Nivala & Ryyänen 2013, 27.)

4 JOHTOPÄÄTÖKSET - OSALLISUUS KULTTUURIYMPÄRISTÖSSÄ

Tutkielman tavoitteena oli luoda jäsenitys osallisuudesta kulttuuriympäristössä. Henkilökohtainen mielenkiinto aiheeseen juontaa juurensa yleisestä kiinnostuksesta osallisuus- ja saavutettavuuskysymyksiin kulttuurin ja taiteen saralla sekä kulttuurialan valta-asetelmiin ja työolosuhteisiin. Kriittinen, feministinen tutkimusstrategia ja näkökulma muodostuivat tämän orientaation myötä luontevasti, sillä erilaisten valta-asetelmien tarkastelu on keskeistä valtionhallinnon strategisia linjauksia analysoidessa. Pyrkimyksenä oli myös tarkastella laajemmin yhteiskunnallisten rakenteiden ja sosiaalisten suhteiden vaikutusta osallisuuteen kulttuuriympäristöjen kontekstissa. Osallistuminen tai osallistumattomuus on helppo nähdä yksilön valintana, jos ei kiinnitetä huomiota yhteiskunnan rakenteiden merkitykseen osallisuutta luovana tai osattomuutta ruokkivana tekijänä.

Tässä luvussa esitellään analyysin perusteella muodostettu jäsenitys osallisuudesta kulttuuriympäristössä. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostettiin kulttuuriympäristöihin ja osallisuuteen liittyvästä teoriasta. Analyysin pohjana käytettiin THL:n jaottelua osallisuuden tasoista. Teorian ja THL:n jaottelun pohjalta muodostettiin hyvin yhteen lomittuva jäsenitys osallisuuden osatekijöistä kulttuuriympäristössä. Aineiston analyysissä keskityttiin tarkastelemaan osallisuuteen vaikuttavia teemoja kahdesta näkökulmasta: mitä asioita strategian pohjalta pyritään edistämään ja parantamaan, eli mitkä asiat tällöin eivät vielä toteudu sekä minkälaisia ongelmia osallisuuden näkökulmasta strategiassa kuvattuihin toimenpiteisiin sisältyy. Samoin kiinnitettiin huomiota siihen, jäävätkö jotkin asiat kokonaan käsittelyn ulkopuolelle.

Analyysin jakaminen näkökulmiin osallisuuteen liittyvän teorian sekä kulttuuriympäristöön liittyvän teorian pohjalta oli toimiva ja aihetta hyvin jäsentävä. Analyysiä jäsentäviksi teemoiksi valikoituivat valta, kulttuurinen kestävyys ja kasvatus, toimijuus ja ympäristösuhde sekä identiteetti ja kuuluminen. Mielenkiintoiseksi muodostuikin havainto siitä, kuinka hyvin yhteensopivat kategoriat löytyivät helposti ja

luontevasti sekä osallisuutta että kulttuuriympäristöjä jäsentävän teorian puitteissa. Tutkimustulokset luovat jäsenyyksen osallisuudesta kulttuuriympäristöissä kokoaamalla teoreettiset teemat yhteen ja kytkemällä ne toisiinsa sekä laajempaan teoriataustaan.

Tutkimustehtävänä oli selvittää, mitä on osallisuus ja kuuluminen kulttuuriympäristössä. Tutkimuskysymyksiä olivat, minkälaisena osallisuus näyttäytyy kulttuuriympäristöstrategiassa, minkälaisia osallisuuteen vaikuttavia valtarakenteita ja -asetelmia kulttuuriympäristöalalla strategian mukaan on hahmotettavissa ja kuinka niitä voitaisiin purkaa sekä minkälaista toimijuutta strategia olettaa.

Analyysin perusteella voidaan esittää osallisuuden muodostuvan yksilön, yhteisön, yhteiskunnan ja politiikan tasoilla ilmenevistä osatekijöistä. Taulukkoon 4 (alla) on koottu edellisessä luvussa laajemmin esitetyt aineiston analyysin tulokset tiivistetyssä muodossa. Taulukossa jaotellaan analyysissä muodostetut teemat sekä aineistossa ilmenneet osallisuuden muodot THL:n luokittelun mukaisille osallisuuden tasoille.

Taulukko 4. Osallisuus kulttuuriympäristössä.

OSALLISUUDEN TASO	ANALYYSIN TEEMA	OSALLISUUS KULTTUURIYMPÄRISTÖSSÄ
Politiikka	Valta ja hallinta	Osallistumisen ja toimintamahdollisuuksien sekä oikeuksien turvaaminen lainsäädännön tasolla.
Yhteiskunta	Kulttuurinen kestävyys ja kasvatus	Osallisuus arvojen ja merkitysten määrittelyyn ja siihen liittyvä vastuu tehdyistä valinnoista.
Yhteisö	Toimijuus ja ympäristösuhde	Osallisuus tietoon ja sen tuotantoon sekä käytännön toimintaan.
Yksilö	Identiteetti ja kuuluminen.	Nähdyksi tuleminen, kokemus olemassaolosta ja hyväksynnästä oman ympäristön, yhteisön ja yhteiskunnan osana.

Osallisuus kulttuuriympäristöalalla muodostuu ihmisten ja yhteisöjen mahdollisuudesta osallistua kulttuurin ja kulttuuriympäristöjen arvojen määrittelyyn sekä päätöksentekoon. Arvot muodostuvat paikkoihin ja ilmiöihin liitettävien merkitysten myötä, jolloin myös tiedolla, sen tuotannolla ja saavuttavuudella on keskeinen merkitys. Viestinnällä ja kasvatuksella on keskeinen rooli tiedon ja arvojen välittämisessä ja kulttuurisesti kestävänsä tulevaisuuden luomisessa, mutta ihmisillä tulee olla tilaa ja mahdollisuus tuottaa tietoa ja määrittellä arvoja myös omista lähtökohdistaan käsin.

Kulttuuriympäristöjen **politiikan tasolla** osallisuus näyttäytyy analyysin pohjalta sekä tavoiteltavana hyveenä että ennalta oletettuna kansalaisten omaehtoisena aktiivisuutena. Aineistossa politiikan tasolla ilmeneviä osallisuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat taloudelliset resurssit, lainsäädäntö, hyvä hallinto sekä selkeä työnjako. Osallisuus tarkoittaaakin politiikan tasolla lähinnä yksilöiden, yhteisöjen ja koko yhteiskunnan toiminnan mahdollisuuksien turvaamista. Poliitiikan tasolla linjataan suunta, johon yhteiskuntaa halutaan kehittää, sekä määritetään yleisluontoiset tavoitteet, jotka käytännön toimijat toteuttavat.

Strategian kirjoittamisessa on hyödynnetty kulttuuriympäristöalan sekä kulttuuriperintöalan asiantuntijoista koostuvaa työryhmää, joten alaan liittyvät erityiskysymykset on tullut huomioitua. Tämä myös toimii yhtenä perusteluna sille, miksi kulttuuriympäristöstrategian tarkastelusta ylipäätään voi olla jotain hyötyä osallisuuden jäsentelyssä. Kulttuuriympäristöalan asiantuntijuus näyttäytyy strategian valossa omanlaisenaan vallan ulottuvuutena, jossa tieto ja asema luovat valtaa osallistua poliittiseen päätöksentekoon. Häkli (1997, 46) erottaa tiedon ja vallan suhteessa kaksi tasoa, joiden mukaan tieto voi toimia vallankäytön välineenä tai valta voi olla piiloutuneena tiedon syväranteisiin. Edellä mainitussa tieto voi toimia jaettavana resurssina, jälkimmäisessä on kyse sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta tietynlaisena poliittis-hallinnollisissa prosesseissa. Tällöin kulttuuriympäristöjä tarkastellaan tietynlaisen instituutioiden maailmankuvan kautta hallinnon todellisuuden eikä kulttuuriympäristöjen käyttäjien näkökulmasta. (Häkli 1997, 47.) Vallan ja vastuun suhde luo myös mahdollisuuksia, kun ylhäältä päin jotain määrätään, mutta käytännön toteutukseen liittyvät ongelmat jätetään käytännön toimijoiden vastuulle. Tämä antaa vallan toteutuksesta käytännön toimijoille.

Osallisuuden ja vallan suhteessa piilee asenne, jossa osallisuus määritellään joskin ulkopuolelta luotavaksi, jota ei voi syntyä ihmisten omaehtoisen toiminnan myötä. Asetelma on omiaan rakentamaan hierarkioita tasa-arvon sijaan. Julkishallinnon näkökulmasta ihmisten omaehtoinen toiminta, kansalaisaktivismi ja -vaikuttaminen on saatettu nähdä jopa ongelmallisena. Sen sijaan on pyritty edistämään osallisuutta nimenomaan julkisen vallan aloitteesta ja sen määrittämällä ja hyväksymillä tavoilla. Tietynlaista osallistumista tuetaan, mutta tapoja, jotka ovat tavoitteiltaan tai keinoiltaan ristiriidassa julkisen vallan ja hallinnon päämäärien kanssa, pyritään hyllyttämään. (Nivala & Ryyänen 2013, 14–15.) Kulttuuriympäristöjen kohdalla erityisesti arvojen määrittelyyn ja alueiden kehittämiseen liittyy tällaisia ristiriitoja hallinnon ja kansalaisten välillä.

Yhteiskunnallisella tasolla kulttuuriympäristöjen suhteen keskeiseksi muodostuu kestävä kehitys ja siihen kytkeytyvä kulttuurinen kestävyys, jotka osallisuuden suhteen korostavat toisaalta yksilön oikeuksia ja toisaalta vastuuta. Käsitteet selkeärajaisesta paikalliskulttuurista on vanhentunut. Tietyille alueelle tai paikalle

ominainen kulttuuriperinne saattaa paljastua poliittisia tarkoituksia varten luoduksi, keksityksi perinteeksi. Kulttuurisen kestävyuden edellytyksenä on ymmärtää kulttuuri muuntuvana ja ajassa elävänä sekä arjen toimintoihin kytkeytyvänä. (Siivonen ym. 2006, 8.)

Kulttuuriympäristökasvatuksella on tärkeä rooli arvojen ja merkitysten välittäjänä ja se hahmottuu aineistossa myös keskeisenä osallisuutta luovana ja mahdollistavana tekijänä. Oikeus elinikäiseen kulttuuriympäristöoppimiseen merkitsee osallisuutta kulttuuriympäristöjä koskevaan sekä kulttuuriympäristöjen muodostamaan tietoon. Samalla tavoin merkittäväksi muodostuu kulttuuriympäristöalan koulutus ja tutkimus, jotka mahdollistavat osallisuuden alan asiantuntijuuteen, sen myötä kulttuuriympäristöjen ja koko kulttuuriympäristöalan kehittämiseen sekä arvojen ja merkitysten muodostamiseen ja jakamiseen.

Yhteisöjen tasolla kulttuuriympäristöt muodostavat toimintaympäristön, johon kuulumisen suhteen merkitykselliseksi muodostuu tietynasteinen toimijuus. Toimijuuden käsitettä ei aineistossa suoraan mainita, mutta tekstissä ilmenee vahva oletus yksilöiden toimijuudesta, aktiivisesta kansalaistoiminnasta ja sen merkityksellisyydestä niin yksilöille itselleen kuin kulttuuriympäristöjen hoidolle ja kehittämiselle.

Osallisuus ja toimijuus ovat toistensa lähikäsitteitä. Molemmista on yhtä lailla kyse valtasuhteista ja yksilön mahdollisuudesta määrittää omia osallistumisen ehtojaan. Osallisuus ja toimijuus mahdollistuvat vain, jos yksilön on aidosti mahdollista tehdä valintoja. Valinnanmahdollisuuksien näennäisyys puolestaan marginalisoi yksilön toimijuuden ja osallisuuden. (Ylätapio-Mäntylä ym. 2017, 143–165.) Eri toimijoiden välinen yhteistyö sekä kulttuuriympäristöjä koskevan tiedon tuotanto, laatu ja saavutettavuus muodostuvat keskeisiksi osallisuuden muodoiksi yhteisöjen tasolla. Järjestöt, yhdistykset ja muut kansalaistoiminnan muodot nähdään merkittävinä vastuutahoina kulttuuriympäristön hoidolle ja kehittämiselle. Yksilöiden ja yhteisöjen ympäristösuhde piirtyy strategiassa positiivisen aktiivisena ja ulospäin suuntautuvana.

Kotiseutuliiton Kulttuuriympäristö ja kansalainen -hankkeessa tekemän selvityksen tulokset kertovat kulttuuriympäristöalalla toimivan runsain mitoin aktiivisia kansalaisia, yhdistyksiä ja järjestöjä, jotka näkevät yhteistyön paikallisten viranomaisien, yritysten ja järjestöjen kanssa ensisijaisen tärkeänä. Selvityksen perusteella käy kuitenkin ilmi, että suuri osa aktiivisista kansalaistoimijoista kulttuuriympäristöalalla on alan ammattilaisia, joilla on jo ammattitaitonsa perusteella osaamista ja tietämystä esimerkiksi kaavoitukseen ja kulttuuriperintöön liittyvistä asioista (Hirvonen & Lohlander 2017, 14; 22; 28.) Haasteena voidaankin tämän selvityksen perusteella nähdä se, kuinka saada kulttuuriympäristöalan ammattilaisten lisäksi alaan perehtymättömät ihmiset kiinnostumaan kulttuuriympäristötyöstä.

Yksilön tasolla korostuu kulttuuriympäristöjen ja niihin kytkeytyvän vuorovaikutuksen merkitys identiteetin ja kuulumisen tunteen synnyttäjänä. Tällä tasolla kulttuuriympäristöstrategia ei niinkään ota kantaa siihen, jos tietynlainen ympäristö tuottaa lähinnä ulkopuolisuuden tunnetta ja marginalisoi yksilöitä, vaan strategiassa piilee selkeä oletus omaan (kulttuuri)ympäristöön kuulumisen tunteesta. Lähdesmäki (2019, 169) kuvaa mahdolliseksi tietyn kulttuurialueen ja -perinnön ulossulkevan mekanismin, jossa erilainen etninen ja kulttuurinen tausta voi muodostua haasteeksi.

Tutkimusaineistossa osallisuus on yksilön tasolla aktiivista osallistumista kulttuuriympäristöalan järjestötoimintaan, vaikuttamista oman elinympäristön kehittämiseen, kulttuuriympäristöihin liittyvän tiedon omaksumista ja sen myötä syntyvää arvostamista. Osallisuus on ennen kaikkea ja kaiken edellä mainitun edellytyksenä olevaa omaan arjen ympäristöön kohdistuvaa kuulumisen tunnetta. Tähän kuulumisen tunteeseen kulttuuriympäristöstrategia kuvaa ratkaisuna itse kulttuuriympäristöjen merkitystä identiteetin rakentumisen perustana: ihminen kasvaa ympäristöönsä ja yhdessä ympäristönsä kanssa.

Kuten ympäristösuhteeseen ja paikkaan liittyvän teorian yhteydessä todettiin, ovat paikka ja minuus läheisessä suhteessa toisiinsa (Tuan 2006, 16). Paikalla ja ympäristöllämme on keskeinen merkitys identiteetin rakentumisessa, sillä yksilö jäsentää omaa itseään ja identiteettiään vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin ja ympäristöönsä. Tällöin prosessissa korostuvat sekä kulttuuriympäristön aineeton että aineellinen ulottuvuus. Fyysisen ympäristön ja paikallisidentiteetin lisäksi erilaiset yhteiskunnalliset sekä lähiyhteisön arvomaailmat ja niiden myötä hahmottuvat käsitykset omista mahdollisuuksista ja omasta roolista jäsentävät meille sitä, kuka me olemme ja minne me kuulumme.

Tutkimustulosten perusteella osallisuus muodostuu siis hallinnon luomien mahdollisuuksien myötä aktiivisena osallistumisena kansalaistoimintaan kulttuuriympäristöissä – toisin sanoen aktiivisena toimintana tärkeiksi koetuissa ympäristöissä ja näiden ympäristöjen hyväksi. Kulttuuriympäristöstrategiassa suoria mainintoja osallisuudesta on hyvin niukalti. Tekstin analyysin ja tulkinnan mukaan osallisuus ja kuulumisen tunne ovat olemassa ennalta oletettuina ja itsestään selvinä. Se, kuinka tähän osallisuuden ja kuulumisen kokemukseen päästään, jää strategian osalta kirjoittamatta auki, mutta kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmasta on luettavissa konkreettisemmin, minkälaisia arvoja ja oletuksia taustalla vaikuttaa.

Aineiston perusteella piirtyy kuva, jossa tekstissä oletettu kansalainen on ulospäinsuuntautunut, aktiivinen ja vain odottaa ylhäältäpäin tarjoutuvia osallistumisen mahdollisuuksia. Strategiateksti välittää toimijuudesta käsityksen, jossa yleisesti hyväksytyt ja virallisen instituution kautta omaksutut kulttuuriympäristöihin liitetyt arvot saavat kansalaiset toimimaan yhdessä ja aikaansaamaan tuloksia, jotka ovat niin ikään yleisesti arvokkaiksi katsottuja ja kantavat yhteisesti jaettuja merkityksiä.

Sassi kirjoittaa, kuinka hyvistä tarkoituseristä huolimatta käytäntöjä voidaan suunnitella tietyn oletusarvoisen osallistujan ehdoilla. Saatetaan esimerkiksi olettaa tiettyä koulutuksellista sekä kielitaitoa tai tiettyä teknologista osaamista. (Sassi 2002, 58.) Voidaan myös ajatella toimijuuden muodostuvan valtakeskeisestä näkökulmasta siten, että ne, joilla jo valmiiksi on hyväksyttävät arvot, osaavat toimia kulttuuriympäristöjen hyväksi aktiivisen kansalaistoiminnan puitteissa. Koska kieli nähdään toimintaa ja toimijuutta tuottavana tekijänä, voidaan tulkita myös siten, että strategia asettaa toimijoiksi henkilöt, joilla on tietynlaiset arvot ja toimijuus. Toimijakeskeisessä näkökulmassa toimijuus merkitsee subjektin valinnan ja toisin tekemisen mahdollisuutta, ja pyrkimyksenä tällaisella toimijalla onkin tapahtumiin puuttuminen ja ympäröivään maailmaan vaikuttamaan. (Hynninen, Lindfors, Opas 2015, 177–178.) Tällaisen toiminnan kohdalla puhutaan helposti *kansalaisaktivismista*, johon liittyy tietty negatiivinen kaiku, mitä tulee esimerkiksi lainsäädännön noudattamiseen ja siten toiminnan yleiseen hyväksyttävyyteen.

Tutkielman tieteenfilosofisena lähtökohtana toimivan sosiaalisen konstruktio-
nismien mukaan todellisuus rakentuu kielellisesti ja sosiaalisesti. Kieli määrittää sitä, miten todellisuutta jäsenämme ja minkälaiset olemisen tavat tai merkitykset ja arvot näemme ja koemme mahdollisiksi. Voidaan ajatella, että asioita ei tavallaan ole olemassa ennen kuin ne kirjataan teksteiksi. Teksteillä voidaan katsoa olevan valtaa ja voimaa ja ne vaikuttavat siihen, kuinka asioita käsitellään vaikkapa kokouksissa. Tekstit niin sanotusti tulevat ihmisten väliseen vuorovaikutukseen systemaattisina muotoiluina, jolloin keskeistä käytäntöjen muuttamisen suhteen ovat ne tavat, joilla asiat sanotaan. (Sorsa ym. 2010, 16–17.)

Samaan tapaan voidaan esittää, että kulttuuriympäristö todellistuu vasta, kun se nimetään kulttuuriympäristöksi. (Rönkkö 2012, 146.) Tällöin merkillepantavaksi muodostuu nimeämisten taustalla vaikuttavat arvoasetelmat ja niihin liittyvä vallankäyttö. Toimeenpanosuunnitelmaa lukiessa kävi ilmi, kuinka kulttuuriympäristö mielletään strategiassa pitkälti rakennettuna ympäristönä, vaikka mainintoja kulttuuriympäristön *henkisestä ulottuvuudesta* ja esimerkiksi *perinnemaisemasta* kulttuuriympäristönä löytyy myös. Tämän lisäksi puhutaan kulttuuriympäristöjen *brändäämisestä* sekä kulttuuriympäristöjen merkityksestä *kansallisen brändin rakentamisessa* ja *omistajuudesta*. Mielenkiintoiseksi havainnoksi muodostuikin kaupallisen retoriikan yhdistyminen sosiaalisen hyvinvoinnin ja identiteetin rakentumisen näkökulmiin sekä kulttuurin arvoihin ja merkityksiin. Erilaiset arvot eivät tietenkään automaattisesti sulje toisiaan pois, mutta niiden yhteen sovittaminen voi olla haastavaa.

5 POHDINTA

Keskeisenä pohdinnan aiheena koko tutkimusprosessin ajan on kulkenut kysymys siitä, miksi tehdä teoreettista tutkimusta osallisuudesta. Osallisuutta tutkitaan usein käytännönläheisesti osallistavin tutkimusmetodein. Tämä tutkielma keskittyi kuitenkin tarkastelemaan sekä osallisuuden mahdollisuuksia että osallisuuteen liittyviä haasteita kulttuuriympäristöissä ja muodostamaan teoreettisen jäsennyksen siitä, minkälaisista osatekijöistä osallisuus kulttuuriympäristöissä rakentuu ja mikä merkitys sillä kulttuuriympäristöissä on.

Tutkimusaineistona toimivien opetus- ja kulttuuriministeriön sekä ympäristöministeriön koostamien Kulttuuriympäristöstrategian 2014–2020 sekä Kulttuuriympäristöstrategian 2014–2020 toimeenpanosuunnitelman luonne poliittisina käytännön toimijoiden työtä ohjaavina asiakirjoina muodostaa valta-asetelman, jossa ylhäältä päin ohjataan yhteiskunnassa toimivien yhteisöjen ja yksilöiden toimintaa. Valtarakenteiden ja -suhteiden sekä muidenkin teemojen analyysi jäi niiden runsauden takia hieman pintapuoliseksi. Syvällisempi teemojen tarkastelu ei maisterin tutkielman laajuuden ja sen mukanaan tuomien rajoitusten vuoksi ollut mahdollista, sillä analyysin fokus piti säilyttää osallisuuden jäsennyksen luomisessa.

Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020 huomioi tekstin tasolla osallisuuden merkityksen kulttuuriympäristöjen kehittämiseen pyrkivässä työssä, mutta varsinaisten toimenpiteiden suhteen jää toivomisen varaa. Vastuu tavoitteiden toteutumisesta hälvenee jonnekin käytännön toimijoiden tahoille ja kulttuuriympäristökasvatuksen kontolle jää arvojen ja merkitysten siirtäminen yksilöille. Siihen ei oteta kantaa, kuinka paljon tätä arvojen ja arvostusten muodostamaa työskätkä on mahdollista esimerkiksi varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen puitteissa toteuttaa. Kulttuuriympäristökasvatus jää siis strategiassa ja sen toimeenpanosuunnitelmassa abstraktille tasolle. Passiiviin kytkeytyvä tekijyyden ja tekemisen suhde on kuitenkin strategiatekstille tyypillinen piirre. Passivointi niin sanotusti taka-alaistaa tekijän ja samalla etualaistaa

tekemisen, toiminnan. Vastuullisen tekijän puuttumisella pyritään vahvistamaan syntyvää käsitystä, että esitetyt asiat ja toimet ovat tosiasioita ja ne tapahtuvat tekijästä riippumatta. (Sorsa ym. 2010, 22.)

Samalla tapaa ihmisten itse muodostamat merkitykset ja arvostukset tulevat heikosti huomioiduksi. Niiden olemassaolo toki tunnustetaan, mutta silti kulttuuriympäristökasvatuksen rooli strategian tavoitteiden näkökulmasta on keskeinen nimenomaan arvojen ja merkitysten välittämisessä ja arvostuksen lisäämisessä sekä kuuluvuuden tunteen luomisessa.

Kulttuuriympäristökasvatuksen merkityksen korostamisesta huolimatta strategiassa ja toimenpidesuunnitelmassa on vain yksi kulttuuriympäristökasvatukseen liittyvä toimenpide:

"11. Kehitetään monimuotoista kulttuuriympäristökasvatusta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa, toisen asteen koulutuksessa ja vapaassa sivistystyössä sekä museoissa."
(OKM & YM 2015, 15.)

Strategiassa kuvattu kulttuuriympäristökasvatukseen liittyvä visio on hyvin kunnianhimoinen strategiakauden pituutta (2014–2020) ajatellen:

***Tavoitetila 2020:** Lapset, nuoret ja aikuiset ovat oppineet hyvän kulttuuriympäristönlukutaidon sekä osaavat toimia aktiivisesti kulttuuriympäristön hyväksi. Museot toimivat elinikäisen kulttuuriympäristöoppimisen alueellisina ja paikallisina keskuksina. Kulttuuriympäristön parissa toimivat yhdistykset ovat aktiivisia, välittävät kulttuuriympäristötietoa ja sitä kautta vahvistavat kulttuuriympäristön arvostusta. (OKM & YM 2015, 23.)*

Yksilöiden ympäristöönsä liittämät merkitykset ja arvot muuttuvat hitaasti, eikä liene realistista odottaa valtavan nopeaa kehitystä kulttuuriympäristönlukutaidon sekä aktiivisen toiminnan suhteen. Kulttuuriympäristökasvatus ei oppilaitosten ja museoiden kautta tavoita kattavasti koko väestöä, joten visio hyvän kulttuuriympäristönlukutaidon oppimisesta kuudessa vuodessa on varsin optimistinen.

Tutkimustulosten perusteella keskeiseksi havainnoksi muodostui osallisuuden tasojen merkitys kulttuuriympäristötyössä, eli kuinka osallisuutta voidaan huomioida toiminnan eri tasoilla ja kuinka eri tasoilla tehdyt valinnat ja päätökset vaikuttavat kasautuvasti yksilön osallisuuden ja kuulumisen kokemukseen. Poliitikko on johonkin kokonaisnäkemykseen tai aatteeseen pohjautuvaa toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan valtiollisiin, valtioiden välisiin tai yhteiskunnallisiin asioihin tai hoidetaan niitä (Kielitoimiston sanakirja 2020). Toisin sanoen politiikassa onkin pääsääntöisesti kyse erilaisista arvoista ja niiden välillä käytävästä neuvottelusta. Esimerkiksi kunta- ja poliittikan kautta kansalaisilla on mahdollisuus vaikuttaa, jos kokee tämänkaltaisen

vaikuttamisen tavan omakseen tai jos ihmisellä ylipäättään elämäntilanne huomioiden on siihen aikaa. Poliittinen toiminta edellyttää aina kykyä ja halua mukautua poliittisen toimintakulttuurin sääntöihin, lainalaisuuksiin ja arvoihin. Puoluepolitiikan vuoksi myös yksittäisen edustajan voi olla vaikea henkilökohtaisesti ja konkreettisesti vaikuttaa mihinkään yksittäiseen asiaan.

Kulttuuriympäristöihin liittyen keskeiseksi haasteeksi muodostuu arvojen moninaisuus. Keskeisenä huomiona analyysin pohjalta piirtyykin erilaisten arvojen pohjalta syntyvät ristiriitaisetkin intressit. Mieleen nousee kysymys taloudellisten arvojen sekä kulttuuristen ja hyvinvointiin liittyvien arvojen yhteensovittamisesta, eli kuinka pitää huoli siitä, etteivät taloudelliset arvot ohjaa liiaksi sitä, mikä määrittellään *hyväksi* kulttuuriympäristöksi. Kulttuuriympäristöstrategiassa kulttuuriympäristön kuvataan olevan ”merkittävä kulttuurinen, taloudellinen, sosiaalinen ja ekologinen voimavara ja uuden toiminnan mahdollistaja” (OKM & YM 2015, 6). Tuleeko yksittäisen hyvän kulttuuriympäristön täyttää kaikki edellä mainitut kriteerit vai riittääkö hyvän kulttuuriympäristön kriteeriksi se, että täyttää vain jonkin niistä? Miten taata se, ettei kulttuuriympäristö ilmiönä kutistu vain markkinointikikaksi liiketoiminnan kehittämiseksi vaikkapa turistivirtojen houkuttelemiseksi? Ja mikä vaikutus ylipäättään turistivirroilla on kulttuuriympäristöjen suojelulle ja niiden ominaisuutteen säilymiselle? Toisin sanoen, mikä on kulttuuriympäristöjen käytön ja suojelun suhde toisiinsa?

Lisähuoleksi nousee vielä sekin, minkälaiseksi tällöin muodostuu paikallisten ihmisten asema ja osallisuuden tila omassa kulttuuriympäristössään. Jos kulttuuriympäristöä ajatellaan paikallisen liiketoiminnan ja matkailun valttina, typistyykö kulttuuriympäristön arvo liiketoimintasuunnitelmissa mainittavaksi korulauseeksi? Taloudellisten resurssien suhteen askarruttamaan jää kysymys siitä, mikä rooli taloudellista hyötyä tavoittelemattomille tahoille jää kulttuuriympäristöjen hyödyntämisessä ja kuinka määrääväksi jää brändäämisen, elinkeinoelämän ja taloudellisen hyödyn rooli. Mitä jos tulevaisuudessa merkittäväksi katsotut kulttuuriympäristöt ovatkin nimellisesti jonkin yrityksen omaisuutta siten, että muiden toimijoiden mahdollisuudet osallistua kyseisen ympäristön kehittämiseen tai sen suojeluun katoavat? Kulttuuriympäristöjä tulisikin tarkastella osana säilyttämisen arvoista kulttuurisen toiminnan kenttää ja kulttuuriperintöä. Paikallisten asukkaiden ja muiden aluetta käyttävien ihmisten osallisuus alueen kehittämisessä onkin tärkeää jatkuvuuden ja kuuluvuuden tunteiden säilyttämiseksi, muuten paikka menettää siihen liitetyt merkityksensä ja arvonsa.

Aineiston analyysissä muodostettu teemoittelu osallisuuden ja kulttuuriympäristön tutkimuksen teorian pohjalta muodosti kattavan ja eheän kokonaisuuden. Valta, kulttuurinen kestävyys, kasvatus, toimijuus, ympäristösuhde sekä identiteetti ja kuuluminen sitoutuvat toisiinsa monien yhteyksien kautta ja osoittavat, kuinka keskeinen merkitys osallisuudella on kulttuuriympäristöissä. Kuulumisen ja identiteettien

suhteen kulttuuriympäristöjen moniarvoisuus muodostuu tärkeäksi tekijäksi. Pelkkään yhteiseen menneisyyteen ja perinteeseen ei voida tukeutua, vaan nykykulttuurien huomioiminen on olennaista. Identiteetit ja kuulumisen kokemus eivät rakennu vain suhteessa johonkin muinaiseen perinteeseen, vaan ennen kaikkea suhteessa elämään ja ympäristöömme tässä ja nyt.

Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripolitiikan strategiassa 2025 (2017) osallisuus ja osallistuminen kulttuuriin on asetettu strategian keskeiseksi tavoitteeksi. Tämä tutkielma tuloksineen on ajankohtaisuudessaan tärkeä niin kestäväää kehitystä ja kulttuurista kestävyyttä ajatellen kuin yhteydestään keskusteluun osallisuudesta kulttuurin alalla. Osallisuuden kokemus ja kuulumisen tunne ovat tärkeitä yksilöiden hyvinvoinnille. Laajemmasta yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna yksilöiden hyvinvointi on keskeistä kestävään kehityksen ja siihen nivoutuvan kulttuurisen kestävyuden toteutumiseksi. Kulttuuriympäristöjen ja kulttuuriperinnön suojeleminen on mahdollista vain osallisuuden ja kuulumisen kokemusten synnyttämän motivaation myötä. Halu suojella tiettyä paikkaa tai ympäristöä nousee tunteesta, että tämä paikka on minulle tärkeä ja merkityksellinen.

Osallisuuden selkeä jäsenyys auttaa kokonaisuuden hahmottamisessa ja esimerkiksi kulttuuriympäristökasvatuksen toimintojen sekä kulttuurisesti kestävien valintojen perustelussa. Keskeiseksi havainnoksi muodostui osallisuuden tasojen merkitys kulttuuriympäristötyön puitteissa, eli kuinka osallisuutta voidaan huomioida toiminnan eri tasoilla ja kuinka eri tasoilla tehdyt valinnat ja päätökset vaikuttavat kasautuvasti yksilön osallisuuden ja kuulumisen kokemukseen. Merkillepantavaksi muodostui myös huomio siitä, että valtionhallinnon rooli voi rajoittua kulttuuriympäristöihin liittyvän tiedon pohjalta muodostetun strategisen suunnan linjaamiseen sekä taloudellisten ja muiden toiminnan resurssien turvaamiseen. Käytännön toiminnan turvaamisen jälkeen vallan ja hallinnan voi luovuttaa kansalaistoimijoille. Paikallisen kansalaistoiminnan aktivoiminen syntyy kuulumisen tunteen myötä, joka voi muodostua haasteeksi.

Tutkielman myötä laadittu jäsenyys osallisuudesta kulttuuriympäristössä luo myös hyvät edellytykset jatkotutkimukselle. Seuraavaksi tarkasteltavaksi aiheeksi muodostuisikin luontevasti kuulumisen kysymysten tarkastelu alati muuttuvassa kulttuuriympäristössä. Mielenkiintoista olisi tutkia kulttuuriympäristökasvatuksen menetelmällisiä mahdollisuuksia kuulumisen tunteen luomisessa ja ympäristösuhteen vahvistamisessa konkreettisemmalla tasolla.

LÄHTEET

Painetut lähteet

- Dessein, J., Soini, K., Fairclough, G., Horlings L. (toim.) (2015). Culture in, for and as Sustainable Development . Conclusions from the COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability. Jyväskylän yliopisto.
- Hiltunen, K.; Säaskilahti, N.; Ahvenjärvi, K., Jäntti, S., Lähdesmäki, T., Saresma, T. & Vallius, A. (2019). Kuulumisen neuvotteluja taiteessa teoksessa Hiltunen, K. & Säaskilahti, N. (toim.) *Kuulumisen reittejä taiteessa*. Turku: Eetos, 9-27.
- Hirvonen, S., & Lohtander, L. (toim.) (2017) Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä. Tavoitteena hyvä elämä. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja. Vaasa.
- Hynninen, A.; Lindfors, A.; Opas, M. (2015). Valta ja toimijuus teoksessa Kouri, J. (toim.) *Askel kulttuurien tutkimukseen*. Turun yliopisto. 173-187.
- Häkli, J. (1997). Näkyvä yhteiskunta. Kansalaiset ja kaupunkisuunnittelun logiikka teoksessa Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H., Tani, S. (toim.) *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino, 37-52.
- Isola, A.-M.; Kaartinen, H.; Leemann, L.; Lääperi, R.; Schneider, T.; Valtari, S.; Keto-Tokoi, A. (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveysden ja hyvinvoinninlaitos, Työpaperi 33/2017. Helsinki: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.
- Kaitavuori, K. & Miller, A. (2007). Nuoret ja kulttuurinen osallisuus. Pedafooni-julkaisu 1, 2007. Museopedagoginen yhdistys Pedaali ry. Helsinki: Trio Offset.
- Koivunen, H. & Marsio, L. (2006). Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Opetusministeriön julkaisuja 2006:50. Helsinki: Yliopistopaino.
- Laine, M. (2019). Kohti kulttuurisesti kestävää kasvatusta - Kulttuurisesti kestävä kasvatuksen määrittäminen ja siihen liittyvät tulevaisuuden tarpeet. [Tohtorin väitöskirja]. Helsingin yliopisto.
- Leopold, A. (1999). Maaetiikka teoksessa Oksanen, Markku & Marjo Rauhala-Hayes (toim.) *Ympäristöfilosofia*. Tampere: Gaudeamus, 120-137.
- Liljeström, M. (2004). Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa Liljeström, M. (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 9-22.
- Lindholm, A. (toim.) (2015). Ei-kävijästä osalliseksi – Osallistuminen, osallistaminen ja osallisuus kulttuurialalla. Humanistinen ammattikorkeakoulu.
- Lähdesmäki, T.; Ahvenjärvi, K.; Hiltunen, K.; Jäntti, S.; Säaskilahti, N.; Saresma, T.; Vallius, A. (2014). Mapping the Concept(s) of Belonging. In S. D. Picken, & J. Platt (Eds.), *ACAS 2014 / ACCS 2014 : The Fourth Asian Conference on Asian Studies / The Fourth Asian Conference on Cultural Studies : Official Conference Proceedings* (pp. 85-99). The International Academic Forum. Conference Proceedings: The Asian Conference on Cultural Studies.

- Lähdesmäki, T.; Saresma, T.; Hiltunen, K.; Jäntti, S.; Säaskilahti, N.; Vallius, A.; Ahvenjärvi, K. (2016). Fluidity and Flexibility of 'belonging': Uses of the concept in contemporary research. *Acta sociologica* 59(3), 233-247.
- Lähdesmäki, T. (2019). Taide, paikka ja kuulumisen politiikka EU:n Eurooppa-projektissa teoksessa Hiltunen, K.; Säaskilahti, N. (toim.) *Kuulumisen reittejä taiteessa*. Turku: Eetos, 149-174.
- Nivala, E. & Ryyänen, S. (2013). Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013*, vol. 14.
- OKM (2010). Kulttuuri kehityspolitiikassa - Kulttuurin toimialat kestävän kehityksen politiikassa. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:5.
- Opetus ja kulttuuriministeriö & Ympäristöministeriö (2014). *Kulttuuriympäristöstrategia 2014-2020*.
- Opetus ja kulttuuriministeriö & Ympäristöministeriö (2015). *Kulttuuriympäristö yhteisenä voimanvarana, Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014-2020*.
- Rahikka-Räsänen, N. & Ryyänen, S. (2014). Osallistuminen ja osallisuus lähidemokratiassa. Suomen Setlementtiliitto ry:n Uusi paikallisuus -hankkeen kehitysprojekti osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksien lisäämiseksi lähidemokratiassa. Helsinki: Suomen Setlementtiliitto, 2014.
- Rossi, L. (2015). Yksilö ja ympäristö: Maalari Frans Lindin (1903-1988) elinikäinen ympäristösuhde muistitietohaastattelujen ja maisemamaalausten valossa. [Tohtorin väitöskirja] Turun yliopisto.
- Rönkkö, E. (2012). *Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa*. [Tohtorin väitöskirja]. Oulun yliopisto.
- Sassi, S. (2002). Kulttuurinen identiteetti ja osallisuus. Teoksessa Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (toim.) *Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Helsinki: Gaudeamus, 58-74.
- Siivonen, K., Nieminen, A., Olsson, P., Uusitalo, E., Willman, T. (2006). Johdanto teoksessa Siivonen, K. (toim.) *Kulttuurista kestävyyttä*. Vaajakoski: Gummerus.
- Silvasti, T. (2014). Sisällönanalyysi teoksessa Massa, I. (toim.) *Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 33-48.
- Soini, K. (2013). Kestävä kehitys ja kulttuuri teoksessa Laine, M. (toim.) *Kestävä kasvatus: kulttuuria etsimässä*. Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja; Vol. 6. Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. Helsinki. 12-25.
- Sorsa, V., Pälli, P., Vaara, E. & Peltola, K. (2010). Strategia mahdollisuutena ja rajoitteena kuntaorganisaatiossa. Kielestä, kommunikaatiosta ja vallasta. Svenska handelshögskolan. Helsinki: Edita Prima Ltd.
- Tuan, Y. (2006/2004). Paikan taju: aika, paikka ja minuus. Teoksessa Knuutila, S., Laaksonen, P., & Piela, U. (toim.) *Paikka. Eletty, kuvitettu, kerrottu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Jyväskylä: Gummerus, 15-30.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

- Virolainen, J. (2015). Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset. Katsaus taiteeseen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäitiö. Cuporen verkkojulkaisuja 26.
- Ylätapio-Mäntylä, O.; Vaattovaara, V.; Jauhiainen, A.; Lahelma, E. (2017). Feministinen kasvatusalan tutkimus: marginaalista osallisuuden vahvistajaksi teoksessa Toom, A., Rautiainen, M. & Tähtinen, J. (toim) *Toiveet ja todellisuus: Kasvatus osallisuutta ja oppimista rakentamassa*. Kasvatusalan tutkimuksia; No. 75. Finnish Educational Research Association, 143-165.

Verkkolähteet

- Kielitoimiston sanakirja. 2020. Kotimaisten kielten keskus. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 8.10.2021]. Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/politiikka?searchMode=all>.
- Kähkönen, S. (2015). Kulttuuriympäristöohjelmien kulttuuriympäristö. Tahiti 4/2015. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 11.7.2021]. Saatavissa: <http://tahiti.fi/04-2015/tieteelliset-artikkelit/kulttuuriymparistoohjelmien-kulttuuriymparisto/>.
- Lähdesmäki, T., Hurme, P., Koskimaa, R., Mikkola, L., Himberg, T. (2009). Menetelmäpolkuja humanisteille. [Verkkojulkaisu]. Jyväskylän yliopisto, humanistinen tiedekunta. [Viitattu 20.9.2021]. Saatavissa: <http://www.jyu.fi/mehu>.
- Ockenström, L. (2016). "Quam mirabilis per omnen orbem terrae cultura!" Ihminen, ympäristö ja rakennettu maisema antiikin ja 1400-luvun ajattelussa. Tahiti, 6(1). [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 11.7.2021]. Saatavissa: <https://tahiti.journal.fi/article/view/85606>.
- Saaranen-Kauppinen, A., Puusniekka, A. (2006). KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. [Verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. [Viitattu 30.9.2021]. Saatavissa: <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>.
- Siivonen, K. (2019). Ei kestävä kehitystä ilman kulttuuria – miksi niin? [Blogi]. Turun yliopiston blogi, 22.2.2019. [Viitattu 11.7.2021]. Saatavissa: <https://blogit.utu.fi/utu/2019/02/22/ei-kestavaa-kehitysta-ilman-kulttuuria-miksi-niin/>.
- Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos (2020). Osallisuuden edistäminen. [Verkkosivu]. [Viitattu 30.6.2021]. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen>.
- Tiisala, T. (2010/2014). Foucault, Michel. [Verkkojulkaisu] Julkaistu 15.8.2010, muokattu 13.9.2014. [Viitattu 3.9.2021]. Saatavissa: <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/foucault-michel#Tiedon%20arkeologia>.
- Vallius, A. (2016). Tila, kuuluminen ja kuva. Tahiti: taidehistoria tieteenä, 2016 (1). [verkkojulkaisu]. [Viitattu 9.3.2021]. Saatavissa: <https://tahiti.journal.fi/article/view/85605>.